

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Bakalářská práce

2021

Veronika Jetmarová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Populismus v Portugalsku

Bakalářská práce

Autor práce: Veronika Jetmarová

Studijní program: Politologie a mezinárodní vztahy

Vedoucí práce: doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1.5.2021

Veronika Jetmarová

Bibliografický záznam

JETMAROVÁ, Veronika. Populismus v Portugalsku. Praha, 2021. 55 s. Bakalářská práce (Bc).
Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie.
Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D

Rozsah práce: 105 431 znaků

Abstrakt

Populistické strany se obecně prosazují v evropských demokratických politických systémech, Portugalsko je však jednou z výjimek. Bakalářská práce se zabývá populistickými tendencemi a prvky v tradičních portugalských politických stranách aktuálně aktivní v portugalském parlamentu (*Assembleia da República*). Cílem práce je podat obecný přehled o problematice populismu a stranického systému Portugalska, dopad historického kontextu na jeho aktuální podobu, a hlavně analýzu populistických prvků v tradičních portugalských politických stranách. Zjištění práce poukazuje na určité populistické prvky u levicových stran, a to hlavně nárůst populistické rétoriky v období ekonomické krize.

Abstract

Populist parties generally advocate in European democratic political systems, but Portugal is one of the exceptions. The bachelor thesis studies populist tendencies and elements in traditional Portuguese political parties currently active in the Portuguese Parliament (*Assembleia da República*). The aim of the thesis is to give a general overview of the issue of populism and the party system of Portugal, the impact of the historical context on its current form, and especially the analysis of populist elements in traditional Portuguese political parties. The findings of the work point to certain populist elements in left-wing parties, especially the increase in populist rhetoric during the economic crisis.

Klíčová slova

Populismus, Portugalsko, levicový populismus, pravicový populismus, dluhová krize

Keywords

Populism, Portugal, left-wing populism, right-wing populism, economic crises

Title

Populism in Portugal

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce doc. PhDr. Michelovi Perottinovi, Ph.D za věcné připomínky, odborné vedení práce a laskavý přístup. Obrigada também a Isabel David pela sua ajuda profissional e abordagem gentil.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
1. ÚVOD	9
2. TERMÍN POPULISMUS, POPULISMUS V EVROPĚ	12
2.1. CO JE TO POPULISMUS	12
2.2. PRAVICOVÝ A LEVICOVÝ POPULISMUS	15
2.3. POPULISMUS V EVROPĚ.....	17
2.3.1. Případ Maďarska - Jobbik.....	19
2.3.2. Případ Španělska - Podemos	20
2.3.3. Případ Řecka – Syriza	22
3. POLITICKÝ A STRANICKÝ SYSTÉM PORTUGALSKA	26
3.1. HISTORIE PORTUGALSKA 20. A 21. STOLETÍ	26
3.1.1. První republika	26
3.1.2. Estado Novo.....	27
3.1.3. Karafiátová revoluce 1974	28
3.1.4. Ústava roku 1976 a konsolidace republiky	29
3.1.5. 90. léta	29
3.1.6. Dluhová krize v eurozóně	30
3.2. POLITICKÝ SYSTÉM PORTUGALSKA	30
3.2.1. Výkonná moc.....	31
3.2.2. Zákonodárná moc	32
3.2.3. Soudní moc.....	32
3.3. STRANICKÝ SYSTÉM PORTUGALSKA.....	32
3.3.1. Partido Socialista	34
3.3.2. Partido Social Democrata	34
3.3.3. Bloco de Esquerda.....	35
3.3.4. Partido Comunista Português	35
3.3.5. Centro Democrata Social – Partido Popular.....	36
4. POPULISMUS V PORTUGALSKU	37
4.1. ANALÝZA TRADIČNÍCH PORTUGALSKÝCH POLITICKÝCH STRAN	37
4.1.1. Hlavní populistická témata v příkladových evropských státech	37
4.1.2. Analýza populistických témat a prvků v tradičních portugalských stranách	38
4.2. VZNIK NOVÝCH STRAN.....	41
4.3. VOLIČSKÉ CHOVÁNÍ	41
4.4. DLOUHÉ OBDOBÍ BEZ POPULISMU (S POPULISTY?).....	42
4.5. CHEGA	44
5. ZÁVĚR	47
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	51

Seznam použitých zkratek

<i>15M</i>	El Movimiento 15-M
<i>BE</i>	Bloco de Esquerda
<i>CDS-PP</i>	Centro Democrático e Social - Partido Popular
<i>CPLP</i>	Comunidade dos Países de Língua Portuguesa
<i>EU</i>	Evropská unie
<i>MFA</i>	Movimento das Forças Armadas
<i>ND</i>	Néa Dimokratía
<i>PCP</i>	Partido Comunista Português
<i>PPD/PSD</i>	Partido Social Democrata
<i>PS</i>	Partido Socialista

1. Úvod

Populistické strany a jejich představitelé se v posledních desetiletích rychle rozšířili nejen po evropském kontinentě. Nezávisle na regionu sdílí podobné myšlenky, ale vždy se vážou na určitou „hostitelskou“ ideologii. Populistické strany jsou tedy velmi rozmanité a mohou mít podobu pravicových, levicových nebo centristických populistických stran, přičemž někteří naznačují, že tato podoba závisí na sociálním štěpení a hlavních obavách občanů dané země. Je důležité si uvědomit, že populismus nemá nějaký soubor vlastních myšlenek nebo politik. Navazuje se na jiné ideologie a neexistuje tedy žádná „čistá“ forma populismu, či jednotný model, kterým bychom mohli populismus definovat. Můžeme ho tedy zkoumat pouze z příkladových studií v určitých státech, kdy operujeme s konceptem populismu v kontextu určitého času a místa. Kulturní a historický kontext je podstatný při porozumění populistické straně. Například levicový populismus v jižanských státech bychom nebyli schopni vysvětlit bez kontextu dluhové krize v eurozóně, a pravicový populismus ve východní a západní Evropě, mimo jiné i v České republice s konkrétním příkladem SPD (Svoboda a přímá demokracie), bez kontextu migrační krize. Zároveň je podstatné si uvědomit, že ne všechen populismus je založen na politice vyloučení, a dobrým příkladem je řecká levicová populistická strana *Syriza*.

Dopad populistických stran na kvalitu demokracie je do dnešní doby vnímán obecně negativně. V posledních letech se zvyšuje jejich popularita a v určitých případech se úspěšně začleňují do zavedených stranických systémů, tedy již nejsou pouze na jejich okraji a ohrožují pozici tradičních stran. Portugalsko je v tomto obecně převládajícím trendu výjimkou a svou specifickou politickou situací odolává vůči nárůstu a úspěchu populistických stran, stejně tak jako vůči populistickému diskurzu. Tento stát na nejzápadnějším bodě našeho kontinentu se často opomíná kvůli jeho pozici menšího iberského státu a zastínění Španělskem a zároveň kvůli obecně nižší hospodářské a ekonomické síle v porovnání se státy západní Evropy. Portugalsko má se Španělskem kvůli své poloze na Pyrenejském poloostrově nejen historicky mnoho společného, bylo do něj po určitou dobu i fakticky včleněno, a dodnes se na něj váže hlavně kvůli hospodářské závislosti. To byl i jeden z důvodů proč Portugalsko vstoupilo do Evropské unie a do eurozóny. O několik let později se však ukázalo, že jednotná měna nemusí mít pouze pozitivní důsledky, a kvůli zadlužení části eurozóny se Portugalsko společně několika dalšími státy Evropy ocitlo v ekonomické a hospodářské krizi. Právě ta spustila ve státech jižní Evropy vlnu nové radikální levice a levicového populismu. Portugalsko je však právě v kontextu tohoto regionu anomálií ve stabilitě svého politického systému.

Ještě v úvodu je jistě nutno zmínit, že krátce před posledními parlamentními volbami v roce 2019 na politickou scénu vstoupila pravicová populistická strana *Chega*, která však nezískala významný počet mandátů a ani popularitou mezi voliči nebyla ve stranickém systému nijak relevantní. V průběhu mého výzkumu však *Chega* začala nabírat na politické síle a ačkoli zatím není dost dobře možné, ať už z hlediska krátké existence strany či dostupnosti zdrojů, zkoumat její dopad na portugalský politický systém, stranu jsem se rozhodla v krátké kapitole alespoň zmínit, a nastínit možné varianty jejího vzniku.

Bakalářská práce je založena na rešerši odborné literatury a odborných článků týkajících se populismu, jednotlivých portugalských politických stran i politických stran třech příkladových států Evropy, za předpokladu, že všechny použité zdroje jsou platné pro aktuální situaci. Vzhledem k tomu, že k tématu je minimum dostupné české literatury, tak budu primárně vycházet z portugalských a světových zdrojů. Čerpat budu také z portugalských univerzitních zdrojů, mimo jiné z prací kolektivu *Instituto Superior de Ciências Sociais e Políticas* (Vyšší ústav sociálních a politických věd, ISCSP) na *Universidade de Lisboa*, kde jsem absolvovala studijní pobyt. Pro charakteristiku populismu se snažím vycházet z dostupné primární literatury, následné kapitoly, a hlavně analytická část, pracuji s odbornými a akademickými články, které jsou pro účel práce více aktuální a zkoumají konkrétní případy obecně nadefinovaného populismu, tak jak ho předkládá Mudde, Moffitt nebo Müller. Současně tato práce využívá metodu srovnávání, kdy jsou populistická témata v daných vybraných evropských státech srovnávána s tématy portugalských tradičních stran. Dále také analýzu portugalských politických stran i politických stran třech příkladových států Evropy, a chování portugalských tradičních stran. Práce obsahuje také analýzu programů.

Ve své práci jsem se rozhodla zkoumat, zda je stabilita portugalských politických stran platná či zda strany přebírají populistické prvky. Stanovuji si tedy výzkumnou otázku „*Přebírají tradiční portugalské politické strany populistická témata?*“, a s tím spojenou hypotézu: Tradiční portugalské politické strany přebírají populistická témata, čímž zamezují vzniku a úspěchu nových stran na politické scéně.

Ve své práci nejprve definuji pojem populismus, vysvětlím rozdíl mezi levicovým a pravicovým populismem, nastíním charakter populismu v Evropě a následně uvedu tři příkladové státy Evropy, ve kterých se vykytují populistické strany – Maďarsko, Španělsko a Řecko. Maďarsko jako příklad pravicového populismu, Španělsko kvůli historické, kulturní i geografické podobnosti s Portugalskem. Oproti původnímu projektu své práce jsem se rozhodla zaměnit Itálii za Řecko, vzhledem k tomu, že řecká strana *Syriza* změnila svým příchodem na evropskou politickou scénu pohled na radikální levice a dala za vznik tzv. nové levici, čímž je

tedy dobrou případovou studií pro vysvětlení levicového populismu. Následně uvedu historii Portugalska 20. a 21. století, která definovala podobu politického a stranického systému, které obsáhnu včetně uvedení jednotlivých portugalských politických stran. V poslední části práce analyzuji tradiční portugalské strany, a to na základě nadefinovaných populistických témat z příkladových států a jejich politických diskurzů. Cílem práce je zodpovězení výzkumné otázky a zjištění, zda tradiční portugalské strany přebírájí populistická témata.

2. Termín populismus, populismus v Evropě

Populismus je podstatný koncept pro pochopení moderního politického prostředí, ačkoli definovat populismus není tak jednoduché, jak se může zdát. Jedná se o poměrně komplikovaný termín, ke kterému různí autoři různě přistupují. Tato kapitola si klade za cíl podat pohled na problematiku populismu, jeho historii a formy. Zaměří se na rozdíl mezi levicovým a pravicovým populismem a na populismus v Evropě. V následujících podkapitolách budou také uvedeny tři příkladové státy Evropy, které nastíní zmíněné formy populismu v praxi.

2.1. Co je to populismus

Tento termín bývá často používán jako synonymum pro anti-establishment, je velmi často spojovaný s určitými emocemi, naštváním nebo frustrací, a to zejména na straně populistických voličů. Je trvalým stínem zastupitelské demokracie, proti jejímuž principu populisté nestojí, ale považují sami sebe za jediné legitimní zastupitele. Mezi podstatné rysy patří kritika elit, která je nutnou podmínkou, ne však ale jedinou, při označení politického aktéra za populistu, a v kontrastu hodnota názoru obyčejných lidí. Zároveň je to kritika pluralismu, tedy zdůrazňování, že pouze jeden politický aktér, či jeho politická strana, opravdu zastupuje lid, a s tím vázané dělení na „my a oni“. Populisté s „nimi“, tedy se svými politickými oponenty, jednají jako s nepřáteli celé společnosti, a v zájmu ochrany demokracie staví lid proti elitě. Populismus tedy předpokládá společnost rozdělenou na dva nepřátelské tábory, morální lid a zkorumpované elity, jejíž politika by měla být vyjádřením obecné vůle lidu. (Moffitt 2016: 1, 11; Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 6; Müller 2007: 15-17, 99) Neznamená to tedy, že každý, kdo kritizuje elity, je populist. Populista zároveň vyvrací legitimitu politických soupeřů a jakýkoliv jeho oponent je nepřítelem celého lidu. (Müller 2007: 99)

Populista však po získání moci neodstupuje, ačkoli by to z logiky věci vyplývalo, protože vláda nemůže protestovat sama proti sobě. Tato vláda je charakteristická třemi znaky - snahou o zmocnění se státního aparátu, snahou o potlačení občanské společnosti, a „masovým klientelismem“, tedy výměnou přízně či prospěchu za politickou podporu od občanů, kteří jsou těmi tzv. klienty populistů. Vláda si pak všechny své činy obhájí tvrzením, že zastupuje lid. (Müller 2007: 18)

Ačkoli má populismus v politické vědě poměrně dlouhou tradici, větší pozornost se mu věnuje od poloviny 90. let minulého století, kdy se autoři zabývají vznikem tzv. „nového populismu“ v Evropě a „neopopulismu“ v Latinské Americe. Populistický socioekonomický

přístup byl dominantní v Latinské Americe mezi 80. a 90. lety minulého století a primární chápání populismu bylo definováno jako nezodpovědná ekonomická politika spojená se státním dluhem a hyperinflací. (Moffitt 2016: 2, 11; Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 3-4) Tato vlna populismu, která nadále pokračuje, obohatila hlavně od 90. let 20. století literaturu o koncept populismu, čímž se dostal mezi hlavní proudy politické vědy. (Moffitt 2016: 17)

V posledních letech je termín populismus velmi medializován a spíše vyobrazován jako bezprostřední ohrožení demokracie než jakákoliv naděje. Stal se často používaným termínem s negativní konotací, částečně můžeme i tvrdit, že ztrácí svůj původní význam a hodnotu. Na druhou stranu jeho neustálé napadání nemá vliv na jeho sílu aktuální otázky v politické vědě, což zdůrazňuje známku jeho relevance. (Moffitt 2016: 2, 11) Ačkoli jsou populisté kritizováni za ohrožování demokracie, neznamená to, že by měli být vyřazeni z politické diskuse. (Müller 2007: 101)

Výraz populismus je po světě chápán a užíván různými způsoby. V Americe stavíme populismus do kontextu liberální demokracie, spíše ale z teoretického než ideologického hlediska. Populistický aktér tedy mobilizuje v liberálně demokratickém prostředí, nebo alespoň v tom, které o to usiluje. V evropském kontextu by spojení „liberální populismus“ značilo spíše protirečení, a pokud chápeme liberalismus jako respekt k demokracii a pluralismu, nemůžeme ho s termínem populismus spojovat. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 1-2; Müller 2007: 22-23) Ideologie jako populismus se vždy nutně váže k nějaké jiné ideologii, případně je do ní úplně včleněna. Populismus se váže k určitým ideologickým prvkům, jež jsou podstatné při propagaci politických projevů. Populismus je tedy spíše soubor myšlenek, který nesouvisí s pravolevým politickým štěpením, a který se na světě, v kombinaci s různými ideologiemi, projevuje jinými způsoby. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 6)

Určit kritérium, podle kterého jsme schopni posoudit co to je, nebo kdy vzniká populismus, je velmi obtížné. Stanovit totiž míru zodpovědnosti a nezodpovědnosti je v politice, ostatně jako v jakékoliv jiné veřejné sféře, téměř nemožné. (Müller 2007: 26) Rozlišujeme však alespoň určité základní prvky, které jsou v tomto nápomocny. Patří mezi ně lid, elity a obecná vůle. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 9)

Mezi populistické rysy patří schopnost seskupit lid a zformovat jeho požadavky a tím zároveň vytvořit kolektivní identitu mezi různými sociálními skupinami. Lid můžeme chápat třemi různými způsoby: lid vládnoucí, obyčejný lid nebo jako národ. Lid vládnoucí tedy jako uvědomění, že veškerá politická moc přichází, nebo by měla, od lidí. Lid obyčejný jako spojení socioekonomického statusu s kulturou, tradicemi a hodnotami. Upozorňuje tedy na sociální skupiny, které jsou odštěpeny od podílení se na politice. A národ, poukazující na národní

společností, které chápeme buď jako občanské nebo jako etnické. Každý z těchto příkladů nachází hlavní rozdíl mezi ním samotným a elitou v jiných rysech, tedy v politické moci, socioekonomické pozici a národnosti. Nicméně většina projevů populismu zahrnuje více těchto rysů najednou a tak je raritním případem, že by se do popředí dostal pouze jeden z výše zmíněných „typů lidu“. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 9-11)

Jako další základní prvek definujeme elity. Hlavní aspekt je v tomto případě morální, tedy již výše zmíněná přehra mezi správným lidem a zkorumpovanými elitami. Vystává však otázka, kdo jsou ony zmiňované elity? Za elity považujeme osoby ve vedoucích pozicích, které drží moc, ať už hovoříme o politické sféře, ekonomické sféře či o médiích. Tedy z hlediska populistické pozice anti-establishmentu bychom soudili, že populističtí lidé nemůže sám sebe postavit do vládnoucí role. Tím by se vlastně postavil do pozice elity. Spojování elity s ekonomickou mocí je pro populisty u moci nápomocné, protože si jsou schopni tímto tvrzením obhájit nedostatek svého politického úspěchu, tedy že ačkoli elity ztrácí politickou moc, stále drží tu ekonomickou. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 11-13)

Elity nejsou obviňovány pouze ze nespolutržení s lidem, ale přímo i z vystupování a jednání proti lidu. Měly by být hodnoceny podle stejných kritérií jako lid, vždy tomu tak ale není. Xenofobní populisté například často obhajují lid v etnickém kritériu, opomínají však fakt, že elity jsou součástí jiné etnické skupiny, a zdůrazňují, že upřednostňují zájmy imigrantů na úkor rodných občanů. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 13-14)

Mezi poslední základní prvek populismu řadíme obecnou vůli. Tu Jean-Jacques Rousseau definoval jako schopnost lidu sjednotit se v komunitu a společně prosadit své kolektivní zájmy. Populisté kritizují establishment za neschopnost vzít tuto obecnou vůli v úvahu. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 17) Ačkoli však populisté volají po obecné vůli a s ní například spojeném referendu, nejedná se z jejich strany o nástroj pro posílení demokratického procesu. Jejich přáním je pouze utvrdit se v rozhodnutí, které již učinili, a zobecnit své ustanovení na vůli lidu. Nejedná se tedy o reálnou participaci v politice. (Müller 2007: 100)

Populističtí aktéři se postupně po celém světě vyvinuly do vlivných politických sil. Na základě myšlenek, které kolektivně sdílí, mohou zpochybňovat obecná demokratická pravidla, včetně pravidel liberální demokracie. Jejím rysy, jako např. oddělené složky moci, neumožňují řádné provedení obecné vůle, kterou populisté považují za stěžejní. Populistické strany tedy mohou zpochybňovat funkce zavedených institucí a jejich přítomnost ve vládě může mít negativní dopad na kvalitu demokracie. (Huber, Schimpf, 2017: 146) Populismus může v moderní politice sloužit jako dobrý nástroj pro upozornění na nedostatečné zastoupení části

populace v politice. Toto tvrzení však není správné podložit populistickou argumentací, že jsou jediní legitimní zastupitelé lidu a že jejich stoupenci jsou onen skutečný lid. Nicméně populismus poukazuje na určité selhávání v zastupitelské demokracii a měl by přimět liberální demokraty k jeho řešení. (Müller 2007: 101)

Ačkoli mají populistické strany určité společné prvky, mají mnoho podob a projevů a objevují se napříč politickým spektrem. Mohou mít tedy podobu pravicových populistických stran, levicových populistických stran nebo i centristických populistických stran. Populismus se, jak již bylo zmiňováno, připoutává k jiným, „hostitelským“ ideologiím. Populistické strany se tedy liší v široké škále problémů, které se projevují např. při parlamentním hlasování, kdy populismus hraje jen velmi malou roli. (Huber, Schimpf, 2017: 146-147)

V následující kapitole se budu věnovat populistické pravicové a levicové formě a pokusím se nastínit rozdíly mezi nimi.

2.2. Pravicový a levicový populismus

Populistické strany jsou jednotné ve své kritice proti politickému establishmentu. Populistická „hostitelská“ ideologie následně určuje, koho mezi kritizované elity řadíme. Levicové strany definují lid na třídním základě, přičemž se odkazují hlavně na chudé. Oproti tomu pravicové strany definují lid na základě kulturním a nacionalistickém. Levicové populistické strany staví svou problematiku primárně na ekonomickou úroveň a snaží se chránit svůj vykořisťovaný lid. Pravicové populistické strany prosazují nacionalismus a chrání lid před jinými, nebezpečnými národy, s centrem pozornosti nad kulturními problémy. Pravicové populistické strany tedy na rozdíl od levicových přijímají výlučný pohled na společnost. Je však důležité si uvědomit, že to, že levicový populist je inkluzivní na společenské úrovni, nutně neznamená, že není nepluralitní na politické úrovni. (Huber, Schimpf, 2017: 148)

Levicový populismus je charakteristický propojením populismu s poměrně neurčitým socialismem. Jedním z případů levicového populismu je tvrzení, že svět je rozdělen na třídy a je vytvořen tak, aby oslabil lid a udržel elity u moci, a to především z ekonomického hlediska. Nicméně i pravicový populismus je schopný poukázat na ekonomickou moc jako na hlavní boj mezi elitou a lidem, kdy elity upřednostňují osobní zájmy nad obecné. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 13) Evropský levicový populismus má také tendence tíhnout k euroskepticismu, ale spíše ze sociálních než nacionálních důvodů. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 37)

Pravicový a levicový populismus sdílí představy o politické soutěži a kontrole moci, ale liší se z hlediska politického začlenění. Levicový populismus nediskredituje práva menšin ani nebojuje proti přiznání politických práv jednotlivým skupinám, ale v rámci politické soutěže nepřijímá, že pouze oni jsou pravými zastupiteli lidu. Považují institucionální moc a oddělení složek moci jako překážky při realizaci obecné vůle lidu. Jsou tedy inkluzivní na úrovni společnosti a rozsahu politické účasti. Pokud jde však o veřejnou soutěž a kontrolu moci, jsou v zásadě anti-pluralističtí. Oproti tomu jsou pravicové populistické strany výlučné ve všech těchto aspektech, protože nesouhlasí s rozšířením politických práv pro menšiny a tvrdí, že jsou jedinými skutečnými zástupci lidu, respektive toho, co oni považují za lid. (Huber, Schimpf, 2017: 148) Z pozorování Hubera a Schimpfa lze vyčíst, že přítomnost populistických stran ve vládě má neutrální dopad na práva menšin. Avšak přítomnost levicových populistických stran v opozici má pozitivní dopad na práva menšin a přítomnost pravicových populistických stran v opozici dopad negativní. (Huber, Schimpf, 2017: 151)

Pravicový populismus směřuje svou kritiku elit k více oblastem, jsou to třeba ekonomické nebo intelektuální elity, ale v poslední době jsou to nejvíc ti, považováni za cizí. Ať už etnicky, kulturně či nábožensky. Pravicový populismus se stal daleko více etnicko-nacionalistickým, a lze tvrdit, že nezbývá proti těm shora, jako spíše těm zvenku. Je namířen proti elitám, jež jsou odpovědny za europeizaci a globalizaci, a hlavně za migraci. Pravicoví populisté nespojují stále pluralitnější společnost s multikulturalismem, ale vidí multikulturalismus jako nástroj k denacionalizaci či k odcizení národa sama od sebe. Představa jednotného a homogenního národa je však samozřejmě lehce naivní. Pravicový populismus je tedy konstruován na ideji etnicko-nacionalistické stejnorodosti, jež je třeba chránit před vlivem těch, jež se jí snaží narušit. (KhosraviNik, Mral, Wodak, 2013: 8) Chce navrátit a ochránit národ, jaký byl před masovou migrací a globalizací, a jeho ideální představa státu je homogenní a demokratický národ. (KhosraviNik, Mral, Wodak, 2013: 10)

Evropský populismus byl vždy primárně zaměřen na pravý konec politického spektra. Hospodářská krize však přinesla nové debaty o krizi demokracie. (Katsambekis, Kioupkiolis, 2019: 1-2) Veřejné státní dluhy a populismus mají v Evropě velkou spojitost, která dominovala primárně v politických stranách považovaných za levicový populismus, a to zejména ve straně *Podemos* ve Španělsku a *Syriza* v Řecku. (Müller 2007: 25) Tyto strany se velmi rychle rozšířily a přinesly zásadní změny ve svých státech, čímž zpochybnilly postavení zavedených levicových stran. Jejich úspěch by však byl jen těžko představitelný bez jejich vazeb na sociální hnutí. (Katsambekis, Kioupkiolis, 2019: 1-2)

Mohli bychom tedy předpokládat, že ve státech, ve kterých panují ekonomické obavy, bude docházet k častějšímu výskytu levicových populistických stran, a ve státech, kde panují obavy kulturní, pravicové populistické strany. Z výzkumu Lory Hadzhidimové a Aarona Staceyho však vychází, že tomu tak není. Pravicový populismus převládá nejen v západní, ale i ve východní Evropě, a to poměrně stejnou měrou. Lze tedy tvrdit, že pokud jde o typ populismu, Evropa je poměrně homogenní, bez ohledu na kulturní, ekonomické či společenské problémy. Ze studie lze tedy vyčíst, že se typ populismu v Evropě neshoduje s národními obavami vyjádřenými občany členských států Evropské unie. Ty jsou totiž typicky levicové. (Hadzhidimova, Stacey 2019: 7, 14)

2.3. Populismus v Evropě

Populismus byl v Evropě ve 20. století rozšířen v relativně malém měřítku. Až od konce 90. let minulého století, a zejména pak v posledním desetiletí, sílí populistické tendence a jejich představitelé slaví politický úspěch na většině našeho kontinentu. Koncem 19. století se objevilo v Rusku populistické agrární hnutí, které reagovalo na utlačování rolnictva v carském Rusku. Svým vlivem se však nikdy nedostalo za hranice malého hnutí podporovaného městskými intelektuály. Ačkoli toto hnutí padlo, inspirovalo mnoho podobných, která na začátku 20. století vznikla ve východní Evropě. Největší vliv měla na venkově, kritizovala urbanismus, a elity s ním spojené, centralizační tendence a materialismus. Ve státech s autoritativními režimy byla však hnutí vyloučena z politiky. Komunismus a fašismus jsou obojí režimy, či ideologie, které jsou spíše elitistické než populistické. Například základní myšlenky komunismu, jako třídní boj, jsou pro populismus neetické. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 32-34)

Ještě skoro dvě desetiletí po druhé světové válce se v Evropě nevyskytovala téměř žádná forma populismu. Východní část kontinentu se potýkala s nadvládou komunismu a státy západní části obnovovaly své demokracie. Postupem času se objevila některá izolovaná hnutí, která vystupovala proti centralizaci a politizaci zemědělství, ale až od konce 90. let 20. století se populismus v Evropě stává relevantním politickým tématem. Radikální pravicové strany se objevily napříč celým kontinentem v důsledku evropské integrace a migrace, v každém státě však s jinou mírou politického úspěchu. Tyto strany jsou spojením populismu a dvou dalších ideologií – autoritářství a nacionalismu. Evropský populismus se tedy odvíjí od určité koncepce pojetí národa, které se opírá o etickou definici lidu. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 33-34)

Populismus se v evropském kontextu váže k jiným tématům než v Americe, kde, jak již bylo zmiňováno, je také velmi rozšířený. Tam jsou hlavními tématy ekonomika a klientelismus, zatímco v Evropě jsou to hlavně témata protiimigrační a xenofobní. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 2) V americkém pojetí je na populismus často nahlíženo jako na progresivní jev, kdežto v Evropě je, i z dějinného hlediska, spíše spojován s nezodpovědnou politikou a podbízáním se. (Müller 2007: 25)

Mezi nejtypičtější západoevropské radikální populistické strany bychom mohli řadit francouzské *Národní sdružení* (FN), které roku 1972 založil Jean-Marie Le Pen. Dále například italskou stranu *Forza Italia* (FI) nebo britskou *Stranu nezávislosti Spojeného království* (UKIP). (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 14) I ve Skandinávii, dlouho považované za prostředí nenarušitelné liberální tolerance, nalezneme pravicové populistické strany primárně zaměřené proti migrantům z muslimských společností. Řadíme mezi ně *Dánskou lidovou stranu* (DF), *Švédské demokraty* (SD), *Stranu Finů* nebo norskou *Pokrokovou stranu*. (KhosraviNik, Mral, Wodak, 2013: 14) Ve východní Evropě se rozšíření populismu váže k pádu komunistického režimu a následných prvních svobodných volbách, při kterých populistické strany vystupovaly proti komunistickým elitám, a zastupovaly lid. Mezi ně bychom mohli řadit i *Občanské fórum* (OF). Tyto politické strany však ve většině případů poměrně rychle rozpadly a nepřežily více volebních období. Tím uvolnily prostor na politické scéně pro menší strany na celém pravolevém spektru, které se, zatímco postkomunistické státy východní Evropy procházely nejen politickými, ale i ekonomickými změnami, pokoušely vniknout do rostoucí politické nestability, a obviňovaly nové elity z kolaborace s komunistickým režimem. A to především ve státech, které dosáhly demokracie dohodou. Tedy dohodou mezi zástupci komunistů a demokratickou opozicí. Populistické politické strany východní Evropy se často vyznačují anti-semickou rétorikou. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 14, 34-37)

Ačkoli je v Evropě většinově rozšířený pravicový populismus, později se i jeho levicová forma rozšířila na jihu tohoto kontinentu. Typickými příklady jsou politické strany *Syriza* v Řecku, která vznikla v důsledku ekonomické krize sjednocením levicového spektra, a španělská strana *Podemos*. Ačkoli mají tyto strany mnoho podobností, rozlišují se především v tom, koho označují za elity. Pro stranu *Syriza* je Evropská unie podstatnou součástí elity, *Podemos* se naopak primárně zaměřuje na elity národní. (Hadzhidimova, Stacey 2019: 7; Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 37)

V následujících podkapitolách uvedu tři příkladové státy Evropy, ve kterých se vyskytují populistické strany, a tyto strany charakterizují.

2.3.1. Případ Maďarska - Jobbik

Pravicová nacionalistická konzervativní hnutí byla v posledních letech v Maďarsku velmi populární, spojená především s migrační krizí v roce 2015, která měla velký dopad na politické pole Evropské unie, způsobila nárůst xenofobie a posílila nacionalismus. Zejména země Visegrádské čtyřky (Česká republika, Polsko, Maďarsko a Slovensko) zaujaly poměrně silné pozice a vymezení vůči migrační politice EU. Maďarsko mezi nimi vyniká svou silnou politickou opozicí. Zatímco někteří členové EU, např. Německo, Francie nebo skandinávské státy, prokázali ochotu a připravenost na přijímání a začleňování uprchlíků do společnosti, Maďarsko zaujalo opačné postavení, a rozhodlo se na hranicích se Srbskem vystavět 175 km dlouhou bariéru. (Ilikova, Tushev, 2020: 325-326, 328)

Politická strana *Jobbik* (Hnutí za lepší Maďarsko) je maďarská pravicová populistická strana, která byla roku 2003 založena studenty z budapešťské univerzity, a od roku 2010 je zastoupena v maďarském parlamentu. Strana sama sebe definuje jako zásadovou, konzervativní a radikálně vlasteneckou křesťanskou stranu, jež si klade za cíl chránit maďarské zájmy a hodnoty. Jejich politický program je nacionálně-konzervativní a primárně anti-imigrační s anti-romskou rétorikou, a jejich sloganem je „Maďarsko pro Maďary“. Kombinace anti-semitismu a populismu vedla ve straně *Jobbik* k obviňování národních elit ze spolupráce či samotného bytí tajnými agenty státu Izrael či Židů. (Ilikova, Tushev, 2020: 329; Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 14) Po straně *Fidesz* (Fidesz-Maďarská občanská unie) je druhou nejúspěšnější krajně pravicovou stranou v Maďarsku, která, mimo jiné, po pádu komunistického režimu tvrdila, že ta pravá revoluce se teprve musí odehrát. Toto byl také jeden z argumentů, kterým obhajovala změnu ústavy v roce 2010, tedy že to, co si přáli po roce 1989, nebylo nikdy kvůli novým elitám, možné zavést. To nám může připomínat i rétoriku *Jobbiku*, který zpochybňuje přechod k demokracii a tvrdí, že stále přetrvává skrytá kontinuita s režimem doby před devadesátými léty 20. století a po nich. Ačkoli se prezentují jako podporovatelé zastupitelské demokracie a pluralitního systému, tvrdí, že přechod k demokracii nebyl opravdový, a stálý režim stále přetrvává, pouze s novými institucemi. (Mudde, Rovira Kaltwasser 2017: 37; Kovács, 2013: 226)

Voliči *Jobbiku* jsou často definováni jako podporovatelé neonacismu, antisemitismu, podpůrci rasismu a homofobie. Strana byla vyloučena z koaliční hry a je tak umístěna na okraj stranického systému. Její podpora ze stran voličů ale stále stoupá a pokud bude tento trend narůstat podobnou rychlostí, *Jobbik* bude seriózní konkurencí pro vládnoucí stranu *Fidesz*. V posledních letech se, v rámci přilákání více voličů, snaží omezit svou antisemitskou rétoriku

a zaměřuje se na „zachování hodnot a zájmů maďarských občanů“. *Jobbik* v roce 2009 inicioval vznik *Aliance evropských národních hnutí*, asociaci krajně pravicových evropských stran, do které se řadilo i francouzské *Národní sdružení* a *Britská národní strana*. (Ilikova, Tushev, 2020: 329; Zulianello, 2019: 334)

Popularita nacionalistických hnutí v Maďarsku naznačuje, že anti-imigrační emoce převládají mezi jejich voliči, i přes to, že Maďarsko je homogenní národ, co se etnicity týče, bez výrazného přílivu migrantů. (Ilikova, Tushev, 2020: 330) Mnoho expertů na státy východní Evropy odůvodňuje vznik krajně pravicových extremistických stran jako historický důsledek režimů a následných přechodů k demokracii, které se ve státech, kde strany vznikly, odehrály. Dle některých názorů má kombinace předválečné a poválečné doby druhé světové války v kombinaci s následným totalitním režimem za následek povahu a politickou sílu radikálně pravicových stran v postkomunistických státech Evropy. (Kovács, 2013: 231)

2.3.2. Příklad Španělska - Podemos

V lednu roku 2015 se v Athénách na shromáždění řecké strany *Syriza* sešli zástupci některých evropských levicových stran. Pozornost se však uchylovala ke dvěma lídrům stran, jež v daný moment reprezentovali novou generaci levicových politiků, Alexis Tsipras, předseda strany *Syriza*, a Pablo Iglesias, předseda strany *Podemos*. (García Agustín, Briziarelli, 2018: 3) Nová vlna levicového populismu v Evropě prudce vzrostla zejména na jihu kontinentu, zasaženého dluhovou krizí v eurozóně. V roce 2014 zaznamenala politická strana *Podemos* velký nárůst popularity a po roce 2015, kdy téměř ztrojnásobila svůj podíl na národním hlasování, se etablovala do pozice hlavního hráče španělského stranického systému. (Carreira da Silva, Salgado, 2018: 250; Katsambekis, Kiouпкиolis, 2019: 1, 26) Španělsko bylo od svého přechodu k demokracii ukotveno v jakémsi bipartismu s vládou dvou hlavních stran PSOE - *Partido Socialista Obrero Español* (Španělská socialistická dělnická strana) a PP – *Partido Popular* (Lidová strana). Tato politická situace v kombinaci s ekonomickou krizí a úspornými opatřeními pro mnohé vzešly jako nedostatek důvěry mezi lidem a státem, což uvolnilo cestu novým politickým aktérům. (García Agustín, Briziarelli, 2018: 123) Politická strana *Podemos*, jako jedna z verzí levicového populismu v současné evropské politice, upírá svou pozornost k projektům politicky integrované a solidární Evropy, naléhá na silnou agendu sociálních práv, zaměřuje se nejen na politické, ale i ekonomické a sociální elity, a tvrdí, že bojuje za sociální spravedlnost a demokratizaci. (Katsambekis, Kiouпкиolis, 2019: 47)

Rostoucí jevy jako moc politických a finančních elit, nereagování elit a institucí na společenské požadavky, či rozšířená korupce a nespokojenost občanů se zastupitelskou demokracií, se v posledních letech zhoršovaly v kontextu toho, jak se vládnoucí elity vypořádaly s ekonomickou krizí od roku 2008. V roce 2011 vzniká *El Movimiento 15-M* (hnutí 15-M), které vyjadřuje pobouření nad stavem demokracie v zemi, staví většinu občanů proti politickým a finančním elitám a přimělo politickou oligarchii k odpovědnosti za krizi. Místo toho požaduje nastolit „skutečnou demokracii“ pomocí lidové kontroly nad demokratickou vládou. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 49) 15M zanechalo silnou stopu v politické kultuře a prohloubilo krizi legitimity. Ačkoliv usilovalo o účast veřejnosti v politice, nedokázalo transformovat hlavní politické a ekonomické instituce, které zůstaly do značné míry na požadavky „skutečné demokracie“ nepropustné. Důsledkem bylo, že někteří aktivisté se neshodli s odmítnutím institucionální politiky a hledali nové politické reprezentace, které by byli schopni překonat roztržičnost sociálních hnutí. A z toho hledání vzešel *Podemos*. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 49)

Podemos má svůj původ v sociálních hnutích a Iglesias se od počátku snažil vystupovat ne jako politická strana v tradičním slova smyslu, ale jako participativní metoda otevřená všem občanům. Kombinace inovace, organizace, volebního úspěchu a využití mobilizační vlny 15M vytvořila prostor pro překročení limitů „staré levice“ a reprezentovala milník ve španělské politice a další naději pro evropskou levici po úspěchu *Syrizy* v Řecku. (García Agustín, Briziarelli, 2018: 26)

Jak to v populistické politice často bývá, i *Podemos* byl reakcí na krizi politické reprezentace. Jejich politika byla populistická od svého počátku, pokud hovoříme o jeho prezentaci střetu sociální většiny a privilegované menšiny. Sociální většina, označována jako „el pueblo“ nebo „la gente“, je vyloučena z demokracie, trpí chudobou a je v opozici proti „la casta“, která vládne režimu. Od výrazu „la casta“ bylo postupně roku 2015 upuštěno a rétorika strany přešla k výrazu „la trama“, který vyjadřuje myšlenku celého sociálního uspořádání mocenské nerovnosti a korupce. *Podemos* si klade za cíl vytvořit lidovou jednotu, pomocí které zotaví politiku, a veřejné instituce budou sloužit společnému dobru. Jejich diskurz spojil populární nálady s běžnými pojmy a obyčejným jazykem, s nímž se lidé mohou snadno spojit. Představuje stranické aktivisty jako běžné občany, a můžeme prohlásit, že ve všech výše zmíněných ohledech je typicky populistický. Aby strana apelovala na širší publikum, intenzivně využívá média, od tradičních televizních kanálů po platformy sociálních sítí. Populismus strany je jistě levicový, vzhledem k tomu, že jeho původní program zahrnoval většinu současných požadavků sociálně demokratické levice, a zároveň je jeho anti-establishment namířený proti

politickým elitám, ale také proti ekonomickým, a je spojen s touhou po sociální spravedlnosti. Zároveň *Podemos* zastává inkluzivní myšlenku sociální solidarity, hájí sociální práva přistěhovalců a pozici marginalizovaných skupin v sociálním státě. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 50-51)

Politická strana *Podemos* se nachází v širším proudu levicových populistů, kteří se za poslední dvě desetiletí objevili v Evropě a v Latinské Americe. Tento populismus znamená odklon od nacionalistického extremismu a xenofobie, které sužují mnohé pravicové populistické politiky v Evropě. *Podemos* zároveň s ostatními sdílí anti-elitářský diskurz a politickou agendu, která slibuje získat lidovou suverenitu a podpořit sociální spravedlnost. Ve svém diskurzu se vymezuje jak proti Španělskému státu, tak i proti Evropské unii, a v obou případech je obnova suverenity považována za politický cíl. Jedinečně vyniká v počáteční blízké vazbě na sociální hnutí, originálním procesem společného politického diskurzu a reprezentací za hranicemi pravolevého štěpení. Postupně se odklonil od místní politiky a sociálních hnutí k centralizaci své politické strany a silnému vedení. (García Agustín, Briziarelli, 2018: 142; Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 65-66)

2.3.3. Případ Řecka – Syriza

Jeden z vedlejších dopadů ekonomické krize v Řecku, která započala roku 2009, byl také vzestup původně okrajové opoziční strany *Syriza*. Strana vznikla v roce 2004 jako koalice stran z levého spektra. Během několika let posiluje svoji pozici a počátkem roku 2015 se dostává k moci a daří se jí udržet ve funkci, navzdory několika vážným neúspěchům a tlaku rivalů z druhé strany politického spektra, stranou *Nezávislí Řekové* (ANEL). (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 1) K vzestupu strany došlo v době ekonomické krize a měl za následek zhroucení původního stranického zřízení. Dopad neměl však pouze jen v Řecku, i v jiných částech Evropy symbolizoval změnu v pohledu na radikální levici, která přestala figurovat pouze v roli opozice. Tento trend mimo jiné, jak již bylo zmiňováno, potvrdila v letech 2015 a 2016 španělská strana *Podemos*. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 21, 23)

Od roku 1974 až do roku 2011 se v Řecku u moci střídaly stabilní středo-levé a středo-pravé vlády jedné strany. Následně až do počátku roku 2015 vládly v koalici. V době ekonomické krize vyhrála volby politická strana *Panhelénské socialistické hnutí* (PASOK), která při pokulhávající řecké ekonomice podepsala dohodu o výpomoci s institucemi Evropské unie a Mezinárodním měnovým fondem (MMF). Řecká společnost musela tedy podstoupit řadu přísných úsporných opatření, která se, mimo jiné, dotýkala i sociálních skupin podporujících

PASOK, a situace vyvolávala poměrně velký hněv a frustraci v řecké společnosti. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 23-25)

Syriza od samého počátku kladla důraz na úzkou spolupráci s různými hnutími, typickými především pro mladší generaci. Tato hnutí se stala symbolem anti-neoliberálního boje, který strana považovala za stěžejní pro emancipaci a transformaci společnosti. Ujala se zastupování určitých sociálních struktur společnosti a měla za cíl narušit „převládající homogenitu“ v politice i společnosti. *Syriza* byla díky tomuto organizačnímu přístupu popsána jako „masová spojovací strana“, protože se snaží flexibilně propojit různé akce a hnutí, které ztělesňují snahu zabývaní se o rozvoj populárních politických kapacit, stejně tak jako změnu státní politiky. Stanovila polaritu „my“ proti „nim“, kdy do pozice „my“, tedy lidu, stavěla oběti neoliberální globalizace a deregulace, a do pozice „oni“ jedince, jež drží politickou, ekonomickou i mediální moc. Za elity byli tedy považováni např. oligarchové, banky nebo již zmiňovaná politická strana PASOK. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 26-27)

Syriza sice byla přítomna v aktivistických iniciativách a sociálních hnutích a přitažlivost k nim byla důsledná, ale nevedla k volebnímu průlomu, a i přes to strana zůstala na národní úrovni okrajovou stranou. Stranu totiž bylo možné charakterizovat roztržitostí jednotlivých bojů, ale i neschopností spojit je v jeden společný cíl. Střední vrstva byla zároveň stále v pevné pozici a udržovala si svůj závazek ke straně PASOK nebo třeba straně *Nová demokracie* (ND). Tedy až do doby ekonomické krize nebyla *Syriza* schopna sjednotit efektivní dialektiku. Však v době prohlubování krize, kdy úsporná opatření zasáhla většinu populace, začala vznikat hnutí proti destabilizaci systému. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 27-28) V reakci na to vzniká roku 2011 masivní hnutí, které nabádá lidi, aby vyjádřily své rozhořčení proti úsporným opatřením. Hnutí mělo populistické prvky, koncentrovalo lid, který byl zrazen populistickými elitami, jež byly odpovědné za ekonomický kolaps země. Dle hnutí bylo třeba volit radikální změnu pro obnovu demokracie a zároveň bylo symbolem frustrace občanů z krize a také známkou sociální únavy z dlouhotrvajícího zavedeného systému dvou stran. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 24) Politická strana *Syriza*, jako jediná z parlamentních stran, od počátku hnutí podporovala. Tedy jako již zavedená strana efektivně reagovala na aktuální dění, v čemž spatřujeme hlavní rozdíl oproti španělské straně *Podemos*. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 25)

V počátcích *Syriza* nekonstruuje homogenní lid proti zkorumpovaným elitám, ale spíše se soustředí na vyloučené skupiny ve společnosti, a snaží se, aby byly vyslyšeny. Nesetkáváme se tedy pouze s politikou uznání založenou na pluralismu, ale i s politikou začlenění, kdy se snaží symbolicky obnovit jejich postavení jako rovnocenných občanů. Raný populismus *Syrizy*

je tedy projevem rozdělení mezi inkluzivními a vylučovacími projevy populismu v Evropě. Zároveň jde o jasný příklad evropského levicového populismu, který je charakteristický zdůrazňováním rovnostářství a inkluzí. Společnost dělí na dva tábory – lid bez hlasu a neoliberální establishment, však čistě z politického, ideologického a ekonomického hlediska. Hledisko morální, či dělení společnosti na dobro a zlo, následuje až jako sekundární. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 28-29; Southwell, Lindgren, Ellis, 2016: 179) *Syriza* rozvinula strategii zaměřenou na založení nové politické většiny složené z vlády levice. Koalice *Syriza-EKM* představila svou hegemonickou strategii a dokázala přilákat mimo jiné voliče z jiných levicových stran a organizací. Zároveň se členy koalice stali i někteří bývalí politici strany PASOK. Koalice změnila svou rétoriku a místo oslovování jednotlivých skupin či hnutí začala hovořit o lidu jako homogenním celku. Jejich cílem bylo se etablovat jako silný a schopný hlas protimonopolních sil ve stranickém systému a jako politický zástupce anti-establishmentového proudu v řecké společnosti. Rozšířila své výzvy a agendu k více skupinám, především k bývalým voličům PASOK, a v tento moment se stává jedním z předních hráčů na politické scéně v boji o moc. Ekonomická krize spustila dynamiku deidentifikace s politickou stranou a zběhnutí voličů. *Syriza* byla tedy v příznivém postavení, odkud mohla oslovit různé sociální vrstvy, které byly frustrovány z nastolených opatření. Vydávala se za nejlegitimnější politickou formaci, která vystupovala proti vlně anti-úsporných opatření a když následně v roce 2011 ND prohlásila, že úsporná opatření podpoří, *Syriza*, zatímco společenský hněv byl namířen proti oběma stranách původně zavedeného bipartismu, měla široký prostor pro svůj úspěch. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 29, 31-32) Následně se strana začala zabývat svržením tehdejších hegemonických politických sil a rozchodem s předchozím řádem. A ačkoli v roce 2012 volby nevyhrála, udržovala si stejnou dynamiku vzestupu. Před volbami v roce 2015 zdůraznila své výzvy k obnovení suverenity lidu a vymezovala se proti zavedené oligarchii a nakonec úspěšně zvítězila nad svým hlavním protivníkem ND, a okamžitě sestavila koaliční vládu s ANEL. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 29, 33-34; Southwell, Lindgren, Ellis, 2016: 177)

Jednou z populistických strategií *Syrizy* byla výzva k „lidu“ a obhajoba svržení „úsporných vlád“. Pilíře politického programu strany tvořily např. obnova demokracie, lidová suverenita či lidská a sociální práva. Do rozdělené řecké společnosti postavila „lid“ proti „establishmentu dvou stran“. Nepřítelem lidu byl zavedený ekonomický a sociální systém, který je v souladu s „globalizovaným kapitalismem“ a chápe zisk jako hlavní zásady při organizaci společnosti. Ten má za dopad individualismus a touhu po zisku. (Katsambekis, Kioupiolis, 2019: 29, 32) Brzy po roce 2015, kdy se dostala do vlády, však strana čelí řadě

obtíží, rychle upouští od svých předvolebních slibů, podepíše novou dohodu s institucemi EU a transformuje svůj populismus, a tvrdí, že to, že vládne, neznamená, že drží moc. Podle nich jsou tu stále elity, které drží politickou, ekonomickou i mediální moc. (Katsambekis, Kioupkiolis, 2019: 29, 35)

Celkově si Syriza zachovává, přesto, že se stala pragmatictější než dříve, významné populistické charakteristiky. Primární je její odkaz na „lid“, lidovou suverenitu a rovnost a vymezování se proti elitám, za které je považována hlavní opoziční strana ND nebo třeba „mediální oligarchové“. Staví se do pozice obránce občanských a politických práv, a do opozice vůči konzervativnímu „táboru“. Syriza se snaží zdůraznit ideologickou, levicovou podstatu strany se sociálně demokratickou agendou a zároveň brání „lid“, který překračuje etnické, sexuální nebo náboženské hranice. (Katsambekis, Kioupkiolis, 2019: 39; Southwell, Lindgren, Ellis, 2016: 177)

3. Politický a stranický systém Portugalska

V této kapitole práce nastíním historii Portugalska se zaměřením se na významné události 20. a 21. století, jež byly podstatné nejen pro formování portugalské ústavy, ale také pro formování politických stran, u kterých by se určitý typ zkoumaného populismu mohl projevit i na základě níže popsaných historických momentů a zkušeností. V kapitole bude také popsán portugalský politický systém a charakteristika jeho jednotlivých složek moci a poté i stranický systém, který v následujících podkapitolách stručně obsáhne jednotlivé portugalské politické strany úspěšné na politické scéně.

3.1. Historie Portugalska 20. a 21. století

Portugalsko, evropská země na západě tohoto kontinentu, je stát s velmi bohatou historií, která formovala jeho kulturní reálie až do dnešní doby. Díky portugalským mořeplavcům a jejich zámořským objevům se stalo jednou z prvních evropských mocností. Svou polohou na Pyrenejském poloostrově sdílí část historie se sousedním Španělskem, do kterého bylo i na několik let fakticky včleněno v rámci Iberské unie mezi lety 1580-1640. V roce 1822 přijímá první ústavu, která byla inspirována jinými evropskými státy a kladla si za cíl nahrazení absolutistické monarchie konstituční. Ta byla sepsána a schválena prvním voleným parlamentem na tomto území. (Říchová 2009: 137-138)

Pozornost budu v následujících podkapitolách ubírat na dějiny moderní historie 20. a 21. století, které ovlivnily dění na politické scéně a napomohly zformovat její podobu.

3.1.1. První republika

Od počátku 20. století docházelo na území Portugalska, především v jeho hlavním městě Lisabonu, k několika povstáním a snahám o svržení monarchie. (Klíma 2007: 316) V roce 1908 byl revolucionáři zavražděn jak tehdejší král Karel I., tak i následník trůnu Luís Filipe. Atentát měl velké politické důsledky a značil nedlouhé trvání monarchie. (Klíma 2007: 316-317; Říchová 2009: 138) V politicky velmi nestabilním a chaotickém Portugalsku se následníkem trůnu stal Karlův syn Manuel II. (Klíma 2007: 316) Republikánská atmosféra však stále více nasvědčovala příchodu revoluce a 5. října 1910 byla v Lisabonu vyhlášena Portugalská republika. (Klíma 2007: 318-319)

V čele prozatímní vlády stanul Teófilo Braga. Republika, teprve jako čtvrtá vzniknuvší v Evropě, se institucionalizovala roku 1911, od kdy oficiálně datujeme tzv. první republiku. V ústavě z 21. srpna byl zaveden parlamentní systém a v čele exekutivy stanul předseda vlády.

Legislativní složkou se stal parlament sestávající ze dvou komor, poslanecké sněmovny a senátu. (Klíma 2007: 329-333; Říchová 2009: 138) První republiku postihla sedmiletá nestabilita republikánské vlády. Roku 1918 zvítězil jako jediný kandidát v prvních přímých prezidentských volbách Sidónio País a byla nastolena diktatura. Autoritativní režim prohlásil sám sebe za tzv. Novou republiku. (Klíma 2007: 345; Říchová 2009: 139)

Opět nastal pokus o státní převrat a v prosinci 1918 byl na lisabonském náměstí Rossio spáchán atentát na někdejšího prezidenta Sidónia Paíse. Ten znamenal konec Nové republiky a jednoročního „sidonismu“. (Klíma 2007: 346-347; Říchová 2009: 139) Až 30. března 1919 byla obnovena „stará republika“ a do popředí se dostaly původní elity, které nepřipustily sidonisty k moci. (Říchová 2009: 140)

To vše až do doby, kdy 26. května 1926 vypuklo v severském portugalském městě Braga vojenské povstání. Ze strany vlády nedošlo k žádnému odporu, prezident podal demisi, nejvyšší úřad byl předán vzbouřencům a vláda byla sestavena z nevolených důstojníků. Nastolena byla vojenská diktatura, která ukončila první republiku. Nastal režim tzv. Národní diktatury. (Klíma 2007: 362-363; Říchová 2009: 140) Ministrem financí byl roku 1928 jmenován profesor ekonomie právnické fakulty univerzity v Coimbre António de Oliveira Salazar. Roku 1932 byl António Salazar jmenován předsedou osmé vlády vojenské diktatury, kterým nakonec zůstal až do roku 1968. V roce 1932 také vzniká ústava tzv. Nového státu (*Estado Novo*). (Grilo 2011: 194; Říchová 2009: 140-141)

3.1.2. Estado Novo

Sám Salazar definoval režim jako fašistickou autoritativní diktaturu, která odmítá demokratické hodnoty, a od fašistické diktatury se odlišuje svými metodami. Spoléhal se sám na sebe, vládu nenechal společně zasedat, a postupně vytvářel systém, ve kterém jako jediný držel moc. (Grilo 2011: 195; Klíma 2007: 373-374; Říchová 2009: 141) Po smrti posledního portugalského monarchy v exilu, krále Manuela II., uspořádal státní pohřeb, kterým definitivně pohřbil také monarchistické tradice. Odloučil se také od katolické církve i fašistů, zkrátka jakýkoliv možných konkurentů. Roku 1932 vydává vláda dekret, kterým schválila statut Národního svazu (*União Nacional*) jako jediné možné politické strany. Ostatní politické strany tak musely buď zaniknout či se stát součástí zmíněné kvazistrany, jejímž předsedou se stal sám Salazar. (Klíma 2007: 375; Říchová 2009: 141)

Salazarův režim byl jistě nacionalistický a inklinoval k evropským fašistickým a nacistickým režimům v čele s Mussolinim a Hitlerem. Zároveň ale v předválečné době obnovil tradiční spojenectví s Velkou Británií a za druhé světové války vyhlásil portugalskou

neutralitu. Později však poskytl Azorské ostrovy nejdříve Britům a poté i Američanům jako vojenskou základnu a díky tomu se Portugalsko stalo sice neutrálním, ale spolupracujícím státem, což mu po válce zajistilo lepší přístup ze strany vítězných zemí, i když ve skutečnosti patřilo do skupiny sympatizantů států poražených. (Klíma 2007: 387; Říchová 2009: 141-142) V roce 1949 bylo Portugalsko jedním ze zakládajících členů NATO, díky své tehdejší antikomunistické blízkosti k západním státům, a roku 1955 vstoupilo do OSN. V roce 1958 došlo k ústavní změně a byla zrušena přímá volba prezidenta, aby došlo k zabránění vítězství opozičního kandidáta, který by mohl sesadit předsedu vlády a narušit tím tak režim. (Říchová 2009: 142)

Koncem 50. let nedocházelo v Portugalsku, v porovnání s ostatními západními státy, k tak rychlému rozvoji a definovalo se konzervativností salazaristických institucí. (Říchová 2009: 143) Války v koloniích prohlubovaly krizi Salazarova režimu a byly pro Portugalsko mimo jiné i finančně vysilující. Naděje na změnu přichází až roku 1968, kdy António Salazar utrpí poměrně vážné zranění úderem do hlavy a není již schopen pokračovat ve své funkci. Tímto momentem tak končí nejdelsí evropská diktatura trvající 40 let. (Klíma 2007: 432-434; Říchová 2009: 143-144)

Prezident republiky dosazuje na Salazarův post Marcella Caetana, liberála mezi zastánci *Estado Novo*. Jeho příchod bych spojen s velkým očekáváním a reformami, které sice nastaly, ale nejednalo se o výrazné změny, Salazarovy „zamrzlé“ instituce byly spíše jen přejmenovány než měněny. Caetano nebyl schopen pevně uchopit Salazarem nastolený režim, ale nebyl však ani předzvěstí příchodu něčeho nového, a tak nakonec ztratil důvěru všech. (Klíma 2007: 435; Říchová 2009: 144) Se sílícím domácím odbojem a jejich ozbrojenými vystoupeními stoupal také počet politických vězňů a koncem roku 1973 se sešel výkonný výbor tzv. „hnutí kapitánů“, který měl za úkol sestavit komisi pověřenou přípravou vojenského převratu. (Klíma 2007: 444-445)

3.1.3. Karafiátová revoluce 1974

Většina důstojníků armády souhlasila se svržením režimu. „Hnutí kapitánů“ se přejmenovalo na Hnutí ozbrojených sil (*Movimento das Forças Armadas*, MFA) a to nakonec zorganizovalo převrat dnes známý jako Karafiátová revoluce. (Klíma 2007: 445)

25. dubna 1974, 20 minut po půlnoci, zahrála rádiová stanice zakázanou píseň Josého Alfonsa *Grândola Vila Morena* a jednotky se daly do pohybu. Vojáci se sešli na významných místech v hlavním městě Lisabonu a na znamení nekrvavého převratu vkládali do svých zbraní

červené karafiáty. Když premiér Caetano pověřil důstojníky k protiútok, vládní síly byly již obklíčeny. Velká podpora ze strany obyvatelstva i policie podpořila revoluci a během jednoho dne se v Portugalsku zhroutil autoritářský režim, který trval téměř padesát let. Portugalsko tak bylo první zemí tzv. třetí vlny demokratizace. (Klíma 2007: 445-449; Říchová 2009: 144)

3.1.4. Ústava roku 1976 a konsolidace republiky

Portugalská cesta k demokracii nebyla vůbec jednoduchá. Porevoluční vláda ujímající se moci sebe sama prohlásila za dočasnou, však činila významná exekutivní i legislativní rozhodnutí. (Říchová 2009: 144-145) Volby do Ústavodárného shromáždění zaznamenaly vítězství Socialistické strany (*Partido Socialista*, PS) a Sociálně demokratické strany (*Partido Social Democrata*, PPD). Na třetím místě se umístila Komunistická strana (*Partido Comunista Português*, PCP). Následujícího roku, 2. dubna 1976, vyšla v platnost nová ústava, a ještě ve stejném měsíci se konaly první řádné parlamentní volby. V ústavě bylo zakotveno budování socialismu, avšak následující volby ukázaly, že v zájmu socialistů i lidových demokratů je svobodný trh a západoevropské pojetí demokracie. (Klíma 2007: 472-473; Říchová 2009: 146-147) Portugalská republika se v několika následujících letech po tzv. karafiátové revoluci konsolidovala a přešla k pluralitní demokracii, ačkoli se vždy nejednalo o jednoduchou cestu. Ústava z roku 1976 je stále platná, avšak došlo k jejím úpravám, ať už v otázce privatizace znárodněného majetku, pravomocí prezidenta republiky či oproštění od cesty k socialismu. Nalezeme v ní i důsledky *Estado Novo* v podobě omezení fašistických organizací. (Salgado, Zúquete, 2016: 5; Říchová 2009: 149)

3.1.5. 90. léta

Portugalsko zásadně orientovalo zahraniční politiku své nové demokracie na Evropu, což stvrdilo roku 1986 přistoupením k Evropských společenství. Tím se zároveň Portugalsko začlenilo do západního společenství a podpořilo tak národní legitimitu demokracie. I přes společný vstup se Španělskem však Portugalsku zůstala mezinárodní pozice menšího iberského státu a nevymanilo se z hospodářské závislosti na sousedním státě. Portugalsku však byly zajištěny dobré podmínky pro rychlý ekonomický růst. Členství v EU mu umožnilo nové bilaterální smlouvy a normalizace vztahů s post-koloniálními státy dala za vznik CPLP – Společenství portugalsky mluvících zemí (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*). Mimo jiné v této době Portugalsko vstoupilo do schengenského prostoru, stalo se jedním

ze zakladatelů evropské jednotné měny a podpořilo připojení post-komunistických států do EU. (De Sousa, Gaspar, 2018: 77-79)

3.1.6. Dluhová krize v eurozóně

Jedním z důvodů přijetí eura byla evropské geografická poloha a hospodářská situace, které obě dostávaly Portugalsko, ve srovnání se západními státy, na periferii, a tak v rámci vyrovnání se ostatním členům společenství, přijalo Portugalsko riziko dodržování jednotné evropské měny, navzdory rozdílům v produktivitě a konkurenceschopnosti mezi portugalskou ekonomikou a ekonomikou států eurozóny. (De Sousa, Gaspar, 2018: 79)

Důvěra portugalských elit v evropskou a jejich vlastní budoucnost byla krizí zpochybněna. Do té doby byla Evropská unie představována jako klíčový pól mezinárodního systému a předpokládalo se, že euro je imunní vůči krizi. Portugalsko prokázalo svou schopnost reagovat na národní krizi i na vnější intervenci a nepřipustilo alternativu opustit eurozónu, jejíž dopad by byl v době krize katastrofální. Nakonec přijalo finanční výpůjčku s plánovaným finančním a ekonomickým ozdravným programem. Nová vláda převzala odpovědnost za dodržení programu, což bylo pro obnovení vnější konkurenceschopnosti nepostradatelné, i za cenu zvýšení úrovně nezaměstnanosti. Toto rozhodnutí zachránilo Portugalsko od trendu směrem k „technokratickým vládám“, které poznamenaly jiné jihoevropské státy, naplnilo stanovené cíle a roku 2014 program opustilo. Během této doby se odehrály dvě generální stávky vedené odbory, které vláda řešila dialogem a konsensem. (Coelho et al. 2021: 278; De Sousa, Gaspar, 2018: 77, 80-81) Portugalskou strategií bylo neutralizovat jakékoliv pokusy o změnu složení eurozóny, což by hrozilo vyloučením Portugalska, a vyhnout se poptávce po nových záchranách, k čemuž muselo přistoupit Řecko. (De Sousa, Gaspar, 2018: 82)

3.2. Politický systém Portugalska

Portugalská republika je zastupitelskou demokracií a řadí se mezi poloprezidentské režimy. (Říchová 2009: 150) Takové režimy definujeme jako režimy, kde přímo volený prezident republiky a vláda v čele s premiérem jsou kolektivně odpovědní parlamentu. (Jacinto, 2020) Ústava z roku 1976 udávala prezidentovi republiky významnou roli v exekutivní i legislativní složce moci. Pravomoci byly později při ústavních reformách omezeny, ale dodnes je v ústavě obsažena funkce prezidenta jako části exekutivní složky moci. Pozice v politickém

systemu a pravomoci prezidenta republiky však často závisí na individuální interpretaci konkrétního prezidenta a politická praxe se tak často liší. (Říchová 2009: 150; Tichá 2011: 2)

3.2.1 Výkonná moc

Výkonnou moc v portugalském režimu představují prezident republiky a vláda v čele s premiérem, jejím předsedou. (Tichá 2011: 2) Od pádu autoritářského režimu *Estado Novo* se funkce prezidenta republiky poměrně výrazně změnila. Došlo k zrušení tzv. Rady revoluce, poradního orgánu prezidenta sestávajícího z představitelů ozbrojených sil, k zřízení Ústavního soudu a obecně k oslabení funkce prezidenta, a naopak posílení vlády, jejího předsedy a parlamentu. Prezident má však stále právo odvolat vládu. (Tichá 2011: 2) Mezi jeho další pravomoci patří vyhlášení voleb, svolání mimořádného jednání parlamentu, jmenování předsedy vlády a přijímání jeho demise, přijímání demise jednotlivých ministrů či zmírňování trestů a udělování milosti. Ve většině případů je k prezidentově rozhodnutí nutný spolupodpis člena vlády. Prezident má také právo veta, které může využít ve lhůtě 20 dnů od obdržení zákona. Prezidentovo veto může být poslanci přehlasováno. (Říchová 2009: 152)

Prezident republiky je volen v přímých volbách dvoukolovým většinovým systémem na 5 let s možností jednoho znovuzvolení. Kandidovat může jakýkoliv občan s volebním právem nad 35 let, na základě předložení petice s 7 500 podpisy portugalských občanů Ústavnímu soudu. Poradní orgán prezidenta republiky se nazývá Rada státu. Radě předsedá prezident republiky a v některých ústavou daných situacích ji musí konzultovat, avšak jejími doporučeními se nemusí řídit. (Říchová 2009: 151)

Podle portugalské ústavy předsedu vlády jmenuje prezident republiky s ohledem na výsledek voleb a po konzultaci s parlamentními stranami. Jednotlivé ministry následně jmenuje do úřadu na návrh premiéra. Vláda je odpovědná parlamentu, ale i prezidentovi, který, jak bylo již zmíněno, má pravomoc ji odvolat. Vláda není povinna získat většinovou důvěru parlamentu, což usnadňuje vznik menšinovým vládám. Premiér musí nicméně parlamentu do deseti dní předložit volební program vlády a poslanci mají tři dny na jeho projednání. Během této doby může jakýkoliv poslanecký klub vystoupit s hlasováním pro odmítnutí programu. K vyslovení je třeba absolutní většina všech poslanců a následující postup je na prezidentovi republiky. Ten má možnost jmenovat jiného předsedu vlády nebo rozpustit parlament a vyhlásit nové volby. (Říchová 2009: 153; Tichá 2011: 3) Dle ústavních opatření je vládě umožněno vydávat dekrety na úrovni zákonů. (Říchová 2009: 157)

3.2.2 Zákonodárná moc

Portugalský parlament, nazývajícím se Sněmovna republiky (*Assembleia da República*), je jednokomorovým orgánem. Členové Parlamentu jsou voleni na jedno zákonodárné období, které zahrnuje čtyři legislativní zasedání. Každé legislativní zasedání trvá jeden rok v rámci jednání Sněmovny republiky od 15. září do 15. června. To však může být prodlouženo na Plenárním zasedání. (*Assembleia da República*, b.r.)

Sněmovna republiky sestává z 230 poslanců volených na 4 roky. Volební systém je poměrný bez uzavírací klauzule. Hlasy jsou přepočítávány pomocí D'Hondtovy metody bez možnosti preferenčních hlasů. Funkce člena vlády není kompatibilní s funkcí člena parlamentu, a tak se daný poslanec po dobu výkonu exekutivní funkce svého poslaneckého mandátu vzdává. Pokud by jakýkoliv poslanec chtěl opustit svoji dosavadní politickou stranu a začít působit v jiné, automaticky ztrácí svůj poslanecký mandát. Díky tomuto ústavnímu opatření došlo poměrně rychle po revoluci ke stabilizaci stranického systému. (Říchová 2009: 155-156; Tichá 2011: 4) Parlament má částečné pravomoci, jak dohlížet na výkonnou moc, respektive vládu. A to tedy již zmíněné odmítnutí volebního programu či vyslovení nedůvěry vládě. (Říchová 2009: 156)

3.2.3 Soudní moc

Portugalská soudní moc je nezávislá. Vrcholným soudním orgánem je Nejvyšší soudcovská rada, kterou řídí předseda Nejvyššího soudu. Mimo soudní systém stojí také Ústavní soud, který dohlíží na přijetí mezinárodních smluv a právních norem v souladu s ústavou. K jeho vzniku došlo roku 1982 při ústavní reformě. (Říchová 2009: 157-158)

3.3. Stranický systém Portugalska

Stranický systém Portugalska lze označit za velmi stabilní, s umírněným pluralismem a bez výrazné fragmentace. Od pádu autoritářského režimu *Estado Novo* byl systém prakticky ovládán čtyřmi významnými stranami – PS, PSD, PCP a CDS-PP, přičemž tradičně dodnes dominují první dvě zmíněné, tedy Socialistická strana (*Partido Socialista*, PS) na levici, a Sociálně demokratická strana (*Partido Social Democrata*, PSD) na pravici. Obě je lze charakterizovat jako *catch-all* strany s velkým voličským záběrem, a ne příliš silnou ideologií. Komunistické straně Portugalska (*Partido Comunista Português*, PCP) jako jediné po pádu režimu zůstala masová členská základna. Ostatní politické strany následně vznikají z bývalých režimních či opozičních elit. Všechny, včetně PCP, čerpaly finance ze zahraničních zdrojů.

(Říchová 2009: 165) Jedinou další významnou stranou, v porovnání s ostatními nově vzniklými, se stal Levý blok (*Bloco de Esquerda*, BE). Tomu se podařilo dostat i do Evropského parlamentu. (Lisi 2009: 127, Říchová 2009: 170)

Většina těchto stran byla formována kolem roku 1974, tedy krátce před nebo po Karafiátové revoluci, což značí, že nejen odkaz *Estado Novo*, ale i první republiky měl dopad na demokratický stranický systém. (Freire 2005: 83) Ačkoliv lze systém označit za poměrně stabilní, od revolučního roku došlo k několika změnám. V první fázi od prvních řádných parlamentních voleb roku 1976 do roku 1987 byl více fragmentovaný s poměrně nestabilními kabinetů. (Freire 2005: 88) Ve volbách roku 1985 však došlo k významnému soustředění voličských hlasů mezi dvě hlavní strany PS a PSD. K tomu se vážala i zjevná změna, a to že od následujících let ztratily PCP a CDS podstatnou část svých původních voličů, a samozřejmě také významná legislativní změna, kdy došlo téměř k bipartismu. To však vedlo k viditelně stabilnějšímu kabinetu. Tento trend je patrný až do dnešní doby, podporuje vládu jedné strany, koncentraci moci v rukou premiéra a stabilní vládu. (Freire 2005: 86-88)

Ideologická vzdálenost mezi hlavními portugalskými stranami, PS a PSD, je poměrně limitovaná. Vysvětlením může být vychýlení stranického systému doleva po roce 1974, což odůvodňuje, proč je liberální PSD označováno za sociální demokracii, a ideologicky nejpravicejší strana CDS-PP (*Centro Democrata Social – Partido Popular*) je považována za středovou. Zároveň je PCP od prvních voleb opoziční stranou, což posunulo PS, hlavně z hlediska koaličních partnerů, na pravou stranu spektra. (Freire 2005: 92) Problémy, které se v portugalském pravolevém štěpení významně překrývají, jsou náboženské a socioekonomické. V rámci politické identifikace se však náboženská otázka, logicky ve většinově katolickém prostředí, ukazuje jako dominantní. (Freire 2005: 91)

Do posledních parlamentních voleb se v portugalském stranickém systému nacházela pouze jedna populistická pravice strana, Strana demokratické obnovy (*Partido Renovador Democrático*, PRD), kterou však pro její mizivý výsledek v předchozích volebních obdobích, bez získání jediného mandátu, nepovažují za relevantní či validní pro portugalský stranický systém či pro svůj výzkum. (Salgado, Zúquete, 2016: 4)

V následujících podkapitolách podrobněji rozeberu politické strany úspěšné na politické scéně. Řazené jsou dle volebního výsledku posledních parlamentních voleb z roku 2019.

3.3.1 Partido Socialista

Partido Socialista (PS) je středo levicová strana, znovu založena roku 1973 při předzvěsti ukončení autoritářského režimu. Při volbách do Ústavodárného shromáždění v roce 1975 zaznamenala vítězství a svou pozici umocnila o rok později v prvních řádných parlamentních volbách. V čele s Mário Soaresem se tak stala první řádnou vládou portugalské třetí republiky. (Říchová 2009: 167) Od svého vzniku se, hlavně v průběhu devadesátých let, co se složení členů strany týče, poměrně změnila. Původní revolucionáři stranu opouští a vláda roku 1995 sestává z katolíků, velmi ovlivněných předními představiteli církve. (Almeida 2007: 14) PS nebyla nikdy ochotna sestavit na národní úrovni koalici s levicovými partnery, vždy jen se stranami z pravé strany spektra, a to ať už s CDS či s PSD. (Lisi 2009: 135; Říchová 2009: 167)

V parlamentních volbách 2019 získala 108 křesel, což však na většinu ve sněmovně nestačí. A tak se strana v čele s premiérem António Costou při sestavování menšinového kabinetu opět spoléhá na podporu menších levicových stran, a to zejména na BE, které spolu s komunisty a zelenými podporovalo stranu i v předchozím vládnoucím období. (Assembleia da República, 2019; Jacinto, 2020)

3.3.2. Partido Social Democrata

Partido Social Democrata (PSD) vzniká v roce 1974 původně jako levicová strana ze salazaristického *União Nacional* s názvem *Partido Popular Democrata* (PPD). Ke změně názvu došlo o tři roky později. Strana byla významně zastoupena z řad katolíků a z liberálního křídla bývalé autoritářské strany. Kvůli svému původnímu vyhranění na politickém spektru byla strana řazena spíše do pozadí PS. Až s posunem doprava koncem desetiletí strana upevnila své ideologické přesvědčení. (Říchová 2009: 167-168)

PSD konkuruje PS v klasickém pravolevém boji. Dříve docházelo k poměrně pravidelnému střídání těchto vlád, avšak v posledních letech dominují spíše středolevé vlády v čele s PS. PSD naposledy zvítězilo v parlamentních volbách roku 2015, avšak vláda vedená Pedrem Passosem Coelhoem trvala pouhých 27 dní a stala se tak nejkratší portugalskou vládou od Karafiátové revoluce. Vlády se následně se svou menšinovou vládou ujal předseda strany PS António Costa, který ostatně portugalský kabinet vede dodnes. (Guedes 2012: 103-104; República Portuguesa, b.r.) Díky PS a reakci zbylých stran, které volby nevyhrály, ale držely většinu v parlamentu, bylo umožněno alternativní vládní řešení v době úsporných opatření v návaznosti na hospodářskou krizi. (Salgado 2019: 75)

3.3.3. Bloco de Esquerda

Bloco de Esquerda (BE) se i přes poměrně nepříznivé podmínky pro vznik nových stran podařilo prosadit na politické scéně a řešit nové politické problémy. (Lisi 2009: 127) Vzniká v roce 1999 spojením dvou malých stran a jednoho politického hnutí, a hned se dostává do Parlamentu. (Lisi 2009: 131; Říchová 2009: 170) Vnikající BE si kladlo za cíl spojit dosud roztráštěnou levicí a vytvořit další levicovou alternativu pro voliče neztotožňující se s vládnoucí PS. Od svého vzniku každými volbami BE roste počet voličských hlasů. (Lisi 2009: 131)

Ve své agendě se zaměřují na problémy moderní politiky a přímo či nepřímo podporují spoustu nových sociálních hnutí, jako jsou například feministické, environmentální či aktivistické skupiny chránící práva homosexuálů. (Říchová 2009: 170) V prvních volbách, ve kterých v roce 1999 kandidovali, prosazovali posílení sociálního státu, zaměřeného hlavně na zdravotní, sociální a vzdělávací politiku. Ze začátku bylo z pohledu jeho organizace vnímáno spíše jako politické hnutí než tradiční strana, členství nebylo omezeno žádnými kritérii a bylo považováno za reprezentaci nových zájmů společnosti. Členové parlamentu rotují a za cíl si kladou nehromadit funkce či moc. Strana je poměrně neformálně strukturovaná, ale i navzdory tomu se charakterizuje centralizovaností a soudržností. Cílenou voličskou skupinou jsou mladí vzdělaní lidé z města. Ačkoli má BE podobnou ideologickou pozici jako PCP, rozdíl mezi voliči je nejčastěji založen právě na věku a vzdělání. (Lisi 2009: 132-134, 142)

V průběhu let prokázalo BE problém s tvořením koalic v důsledku ideové vzdálenosti od PS a nekompatibilitou s PCP. Jeho legislativní iniciativa se ale zvyšovala a měla významný dopad na schválené zákony, především v otázce občanství a etnicity. Dále se snaží hájit sociální systém a předkládá návrhy o zdravotním a sociálním zabezpečení. Zároveň je stranou s největším procentuálním zastoupením žen v parlamentu. BE bychom mohli charakterizovat jako opoziční stranu, která se podmíněnými nabídkami snaží ovlivnit vládní politiku. (Almeida 2007: 8; Lisi 2009: 135-137)

3.3.4. Partido Comunista Português

Partido Comunista Português (PCP) má ze všech zmíněných stran nejdelsí tradici. V Portugalsku se váže již k 20. létům minulého století a jako jedna z mála opravdu opozičních stran salazaristického režimu *Estado Novo* měla po roce 1974 silný vliv a prestiž. Postupem času však její popularita mírně upadla a ačkoli se PCP vždy dostane do parlamentu, nikdy nebyla zvolena vládnoucí stranou. Výše zmíněné vítězné PS, které by přirozeně bylo logickým partnerem, raději vždy uzavíralo koalice s pravicovými stranami. (Říchová 2009: 168-169)

Podpora PCP klesla mimo jiné s porevolučním zlepšením životní úrovně, což také vysvětluje výše zmíněnou koncentraci moci mezi dvě hlavní strany. (Freire 2005: 95)

Od počátku vzniku až dodnes se hlásí k marxismu-leninismu a jak bylo již zmiňováno, sdílí ideovou podobnost s konkurenční BE. Liší se však právě charakteristickými vlastnostmi voličů. K roku 2005 je více než 30 % voličů PCP starších 55 let a 20,9 % procent jsou důchodci. V tomto důsledku jim tedy voličská podpora v průběhu let klesá, nejsou schopni oslovit mladší generaci a v „boji“ s BE pak spoléhají hlavně na stabilnější a pevnější stranickou základnu, hluboké sociální kořeny a kolektivní vedení. (Freire 2005: 83, 95; Lisi 2009: 134; Říchová 2009: 169)

3.3.5. Centro Democrata Social – Partido Popular

Centro Democrata Social – Partido Popular (CDS-PP), tedy Strana demokratického a sociálního středu, která vzniká po Karafiátové revoluci roku 1974, zatím pouze pod názvem *Centro Democrata Social*, jako křesťanská demokratická strana, a ačkoli je dnes řazena mezi konzervativní pravici, tradičně se ve straně střetávají dva směry – křesťansko-sociální, který vede ke spolupráci se středolevou stranou PS, a druhý, pravicový, inklinuje spíše ke krajní pravici a jejím voličům. Díky těmto dvěma přístupům má strana velký koaliční potenciál a může se tak stát spojencem dvou nejvýznamnějších stran – PS i PSD. (CDS, b.r.; Freire 2005: 82; Říchová 2009: 169) Naposledy byla ve vládě po volbách roku 2011 jako koaliční partner vítězné PSD. (Salgado 2019: 76) V 90. letech minulého století se strana začala vyjadřovat prot evropsky a byla kvůli tomu vyloučena z EPP (Evropská lidová strana), ke které byla připojena od vstupu Portugalska do Evropské unie. Historicky však platí, že aktuální předseda strany určuje její politický směr. (Freire 2005: 82-83)

4. Populismus v Portugalsku

Tato kapitola představuje analytickou část práce, která si, na základě poznatků z předchozích kapitol, klade za cíl zodpovězení výzkumné otázky „*Přebírají tradiční portugalské politické strany populistická témata?*“, a potvrzení či vyvrácení stanovené hypotézy: Tradiční portugalské politické strany přebírají populistická témata, čímž zamezují vzniku a úspěchu nových stran na politické scéně.

Kapitola se prvně zaměří na analýzu tradičních portugalských politických stran za pomoci definovaných populistických témat příkladových států Evropy. Představeny budou politické agendy jednotlivých stran, analýza toho, jak se stranické agendy měnily v průběhu času, a zároveň aplikace populistických témat na tradiční strany. Dále budou, pro možné ověření hypotézy, představeny kapitoly o vzniku nových stran v portugalském prostředí a o voličském chování. Mezi poslední části této kapitoly bude také patřit nastínění možných důvodů, proč až do roku 2019 nevznikla v Portugalsku úspěšná populistická strana, a na závěr podkapitola o nově vzniklé pravicové populistické straně *Chega*.

4.1. Analýza tradičních portugalských politických stran

V následujících dvou podkapitolách si nejprve definuji hlavní populistická témata ve třech výše uvedených státech Evropy a následně je aplikuji na předměty zájmu daných, výše zmíněných tradičních portugalských politických stran.

4.1.1. Hlavní populistická témata v příkladových evropských státech

Ve výše zmíněné kapitole jsme nastínili rozdíly mezi pravicovým a levicovým populismem a následně uvedli tři příkladové státy Evropy – Maďarsko, jako příklad pravicového populismu, a Španělsko a Řecko – jako příklad levicového populismu. Z příkladových politických stran evropských států jsem vybrala několik hlavních populistických témat, která budu následně aplikovat na výše zmíněné portugalské strany, respektive uvedu, zda některá z tradičních portugalských stran užívá nadefinovaný populistický diskurz či zastává vymezená populistická témata.

Z podkapitoly o maďarském *Jobbiku*, jako příkladu pravicového populismu, vyplývá, že mezi hlavní populistická témata je zde řazena anti-imigrace, rasismus, antisemitismus, nacismus a homofobie, či obecné vymezování se vůči menšinám. Z podkapitol o *Podemosu* *Syrize*, jako příkladu levicového populismu, vyplývá, že hlavní populistická témata jsou zde sociální spravedlnost, tedy střet sociální většiny s privilegovanou menšinou a

vyhraňování se vůči sociálnímu uspořádání mocenské nerovnosti a korupce, s tím spojená politika uznání a začlenění, a vyhraňování se vůči zavedenému ekonomickému a sociálnímu systému a jeho elitám.

V následující podkapitole analyzuji, zda se vyjmenovaná populistická témata objevují v agendě jednotlivých tradičních portugalských stran, a zároveň, zda v uplynulých letech projevil určité populistické tendence či diskurz.

4.1.2. Analýza populistických témat a prvků v tradičních portugalských stranách

Partido Socialista je, jak již bylo zmíněno, aktuálně vládnoucí středolevá politická strana. Obecně platí, že PS i PSD v posledních letech častěji zakládají své politické návrhy na tématech s méně ideologickým podtextem v rámci zaujetí více voličů. (Guedes 2012: 121) Stírání rozdílů mezi těmito dvěma stranami však můžeme považovat i za následek hospodářské krize, kdy v roce 2009 byly portugalské politické strany vnímány blíže k politickému středu než dříve. V roce 2012 došlo k významné polarizaci ve vnímání ideologických pozic stran, která je, z důvodu rostoucí závažnosti životních podmínek a zvýšení nezaměstnanosti, pochopitelná. Zmíněné zvyšování míry nezaměstnanosti například polarizovalo projevy stran na levici politického spektra. (Belchior 2015: 755) I přes to však můžeme říct, že PS má ve svých volebních programech několik priorit: vyšší kvalita demokracie, rovné příležitosti, solidarita, vzdělávání a odborná příprava, ekonomický rozvoj a pracovní prostředí s lepšími podmínkami. Významná část programu je také vyhrazena pro politiku solidarity. PS se odlišuje od PSD v některých typicky levicových tématech, jako je větší priorita nutnosti regulovat trh nebo obrany určitých demografických skupin. PS poukazuje i na rovné příležitosti, a to zejména mezi muži a ženami. Dříve se také PS i PSD zaměřovaly na vládní a správní efektivitu a na technologie a infrastruktury. PS však oproti PSD klade větší důraz na sociální politiku a méně mluví o tématech jako je konkurenceschopnost nebo produktivita. (Guedes 2012: 109-110, 112) Co se imigrační otázky týče, PS nikdy neměla problém přijímat imigranty. Předseda strany António Costa v roce 2016 uvedl, že Portugalsko je schopné přijmout více než 4000 žadatelů o azyl. (Quintas da Silva, 2018: 3)

Partido Social Democrata ve svém volebním programu bojuje proti sociálnímu vyloučení, slibuje snížení daní pro pracovníky a společnosti, chce zvyšovat zaměstnanost, zbrojí proti nadměrné regulaci trhu a produktu, a orientuje se také na ochranu životního prostředí. „Tradiční rodinu“ prezentuje jako první a nejvýraznější prostor pro realizaci, rozvoj a upevnění lidské osobnosti. Zatímco PSD zdůrazňuje význam „tradiční rodiny“, PS slibuje již zmíněné posílení rovnosti žen a mužů. (Guedes 2012: 109, 111-112) PS i PSD prosazují

rozšiřování sociálního státu a sociální spravedlnost. Sociální spravedlnost PSD je založena především na myšlence rovnosti příležitostí a PS nechce, na rozdíl od PSD, podřizovat stát společnosti. (Guedes 2012: 108)

Důležitou součástí předvolební kampaně obou stran v roce 2015 byl stav ekonomiky a úsporných opatření. Volby nebyly testem pouze pro politické strany, ale do jisté míry také portugalského členství v EU, či případné další integrace. I přes to, že toto období by bylo pochopitelným uchýlením se k populistické rétorice, výsledky analýzy Susany Salgado ukazují, že prostřednictvím médií bylo ze strany PS a PSD sděleno minimum toho, co bychom považovali za populistické. Analýza ve skutečnosti odhalila téměř úplnou absenci populistických rysů politické komunikace ve zpravodajství ze strany tradičních portugalských politických stran. (Salgado 2019: 78, 89) Jediné častější užití výrazu nebo odkazu na „lid“ se prokázalo u *Partido Comunista Português*, kde však bylo užíváno hlavně jako synonymum pro dělnickou třídu a proletariát. Tato rétorická strategie v jejich případě neprovolává homogenitu lidu a nepopírá legitimitu politických oponentů. (Salgado 2019: 90) Práce Lisiho a Borghetta také poukazuje na to, že Portugalsko se v porovnání s jinými evropskými státy obecně vyznačuje nízkou mírou anti-elitářství. Když se však podíváme na jednotlivé strany, výsledek ukazuje, že PCP i BE se vyznačují poněkud vysokým skóre anti-elitářství a čísla se naprosto odlišují od PS, PSD a CDS-PP, jejichž výsledky jsou velmi nízké. Nutno však podotknout, že výsledky BE i PCP jsou stále nižší než u populistických stran *Syriza* nebo *Podemos*. (Lisi, Borghetto, 2018: 408)

PCP a BE jsou radikální levicové strany, tradičně považovány za protivládní. Jako jediné dvě strany polemizují o Evropské unii a členství v Eurozóně, přičemž *Bloco de Esquerda* nežádá odchod z EU, ale o reformu, protože, dle jejich soudu, je Evropská unie pro samotné evropské občany moc vzdálená. (Quintas da Silva, 2018: 2-3) PCP vykazuje extrémnější a polarizovanější ideologii s vysoce centralizovaným vedením a vykazuje poměrně ucelenou anti-institucionální orientaci, přičemž BE učinila několik pokusů o přiblížení se k vládnoucí PS. (Lisi, Borghetto, 2018: 408) V případě PCP je důležité nezaměnit radikalitu za populismus. Ideologicky radikální strany nemusí být automaticky populistické a je třeba si na zaměňování s populismem dát pozor. Ze studie Laurenta Bernharda a Hanspetera Kriesi vychází, že některé radikální strany vykazují podprůměrnou míru populismu, což je přesným příkladem *Partido Comunista Português*. (Bernhard, Kriesi, 2019: 23) Další výsledky z této studie vykazují, že BE má vyšší „míru populismu“ v porovnání s PS, PSD a PCP, která je však o hodně nižší v porovnání se stranou *Syriza*, ne však ale o tolik nižší, než má strana *Podemos*. (Bernhard, Kriesi, 2019: 32-33)

Pokud srovnáme populistické tendence u portugalských stran mezi lety, všechna čísla jsou poměrně konstantní a nízká. Jediné období, které vybočuje z tohoto fenoménu je období před parlamentními volbami v roce 2011. Těmto volbám předcházelo podepsání již zmíněného memoranda mezi „troikou“ a stranami PS, PSD a CDS-PP. Číslo průměrných populistických tendencí, témat a diskurzu, se u stran BE a PCP před volbami roku 2011 rapidně zvyšuje. Zajímavé ale je, že před volbami roku 2015 již pozorujeme podobná čísla jako původně, před rokem 2011, tedy že se hodnoty vrátily opět do normálu. Jedná se tedy pouze o jednorázovou odchylku při poměrně konsistentních datech a strany již v následujících volbách moderovaly svůj diskurz. Ačkoli PCP a BE následovaly evropské radikální levice, nemůžeme rozhodně tvrdit, že by se tato komunikační strategie stala v jejich volebních programech dominantní. (Lisi, Borghetto, 2018: 415)

BE svůj volební program zaměřuje na boj proti klimatu, prosazuje ekologičtější město a vyšší kvalitu veřejné dopravy, růst minimální mzdy, vytvoření nových kvalifikovaných pracovních míst, vytvoření cenově dostupného bydlení, rovnost žen a mužů, práva LGBT+, přijímání přistěhovalců a uprchlíků, a bojuje proti rasismu a xenofobii. (Bloco de Esquerda, b.r.: 1-6) PCP prosazuje sociální stát ve službách lidu a snižování sociální nerovnosti, národní produkci a roli státu v ekonomice, ekonomický růst státu, podpora plné zaměstnanosti, obranu národního zdravotnictví a zdravotní politiku v rukou Portugalců, vlasteneckou a levicovou politiku, boj proti příčinám masové migrace, a boj proti chudobě. (Partido Comunista Português, b.r.: 3-5)

V případě *Centro Democrata Social – Partido Popular* bylo v některých výzkumech příležitostně poukázáno na určité populistické rysy jeho vůdců, a to hlavně Manuela Monteiro v 90. letech minulého století, původně pouze ve straně CDS. Tyto projevy zahrnovaly návrhy přísnějších imigračních zákonů, důležitost bezpečnostní politiky a euroskepticismus. I tyto populistické prvky však nelze považovat za radikální populismus strany. Po volebních ztrátách a rozporech uvnitř strany byl Monteiro nahrazen Paulo Portasem, pod jehož vedením strana v roce 2002 vstupovala do parlamentních voleb již pod názvem CDS-PP a došlo k výraznému umírnění nacionalistického diskurzu a přizpůsobení se směrem k evropské integraci. (Salgado, Zúquete, 2016: 4) CDS-PP prosazuje křesťanskou demokracii, zastupitelskou demokracii, respekt k voliči a rovnost mezi voliči a zastupiteli, podporuje sociální solidaritu, chce modernizovat pracovní prostředí, prosazuje privatizaci a ochranu soukromého majetku, a chce posílit výrobní kapacity. (CDS 1993: 2-3)

4.2. Vznik nových stran

Portugalský stranický systém je na evropské poměry relativně stabilní, v čele se stálými politickými stranami u moci. (Cancela, Magalhães, 2020: 15) Většina hlavních politických sil vznikla krátce po revolučním roce 1974. Ačkoli později několik stran vzniklo, jediná, která se byla schopna počtem získaných mandátů alespoň přiblížit tradiční stranám, byla *Bloco de Esquerda*, která vzniká v době vládní nestability PS, mezi lety 1999-2002. (Freire 2005: 88; Tribunal Constitucional Portugal, b.r.) Prostředí favorizující vznik nových liberálně levicových stran je podle některých autorů založeno na sociálně-ekonomickém rozvoji a modernizaci, a na vzestupu post-materialistických hodnot. V porovnání těchto aspektů v jiných evropských zemích je Portugalsko patrně státem s nejmenší pravděpodobností vzniku těchto stran. Jediné straně, které se v tomto „nepříznivém“ prostředí podařilo vzniknout, bylo BE. (Lisi 2009: 128)

Přechod společnosti z industriální do post-industriální měl za důsledek rozšíření post-materialistických hodnot a s tím spojený vznik levicově liberálních stran. Ty působily jako konkurence pro již zavedené tradiční levicové strany, mezi které bychom obecně řadili strany socialistické, nebo sociální demokraty. Tyto strany se stavěly do role zastánců hodnot spojených s kulturním liberalismem, a spoléhaly na podporu vzdělaných voličů střední třídy. Portugalsko však v porovnání se zbytkem Evropy vykazuje nižší míru zájmu o post-materialistické hodnoty. (Torre 2019: 152; Lisi 2009: 129)

Překážkou pro vznik nových stran, či úspěchu nových stran, může být i portugalský volební systém. Ten je sice proporcionální, ale většina okresů, ve kterých občané volí, je poměrně malá, což je velkou výhodou pro velké strany. Dále k tomu může přispívat i poloprezidentský systém, kdy přímo volený prezident může být pobídkou ke strategické volbě tradičních stran se zájmem sestavit většinovou vládu. (Lisi 2009: 129)

4.3. Voličské chování

Portugalsko v porovnání s ostatními evropskými státy disponuje slabšími post-materialistickými hodnotami a populace nevykazuje výrazné známky zájmu o hodnoty spojené s „moderní“ politikou. (Lisi 2009: 129) Voliči mají velmi malý zájem o post-materialistické hodnoty a obecně neexistuje významný rozdíl mezi voliči různých politických stran. V portugalském případě není například etnický či městský/venkovský rozměr relevantní pro politickou soutěž. (Freire 2005: 89) To vše platilo alespoň do konce 90. let, tedy do vzniku BE, které otevřelo nové politické otázky a staly se stěžejní pro boj mezi pravicí a levicí. Od té doby

jsou post-materialistické hodnoty relevantním tématem v portugalském stranickém systému, nicméně stále jen s určitým významem. (Freire 2005: 90)

Může se zdát, že ve většině západních demokracií dochází ke stírání sociálně demografických ukazatelů jako předpovědi voličského hlasování, tedy k jakémusi tání sociálních rozdílů. Tato štěpení však nebyla v Portugalsku nikdy příliš silná, a to jak z důvodu pozdnějšího vzniku demokracie, tak i ze samotné povahy politického konfliktu v procesu demokratizace, který stíral například náboženské nebo třídní rozdíly. (Cancela, Magalhães, 2020: 1-2) Ačkoli je sociální zakotvení v Portugalsku nižší ve srovnání se staršími demokraciemi, přesto toto zakotvení existuje a je poměrně stabilní. Mezi hlavní sociodemografické proměnné, které charakterizují voliče, patří náboženství, sociální třída a vzdělání. Religiozita rozděluje voliče středopravých stran na straně jedné a PCP a BE na straně druhé. Lidé s nižším vzděláním tíhnou k volbě PS a PCP, zatímco středopravé strany jsou atraktivní pro podnikatele a BE pro „střední“, pracující třídu. Mezi lety 2015 a 2019 pozorujeme oslabení schopnosti středolevých a středopravých stran, především PS a PSD, přilákat starší voliče. Tato změna je přisuzována přijetí opatření během provádění plánu úprav v letech 2011-2014. (Cancela, Magalhães, 2020: 14-15)

V posledních letech je však třeba toto téma přehodnotit s ohledem na změny v západních stranických systémech, a to primárně oslabení středolevých a středopravých stran, na úkor vzniku a posílení radikálně pravicových a liberálně levicových stran. Jeden z možných výkladů je právě vznik nových stran, které byly schopny zmobilizovat sociální skupiny dříve zakotveny v tradičních stranách. Druhý, konkrétněji portugalský, souvisí s hospodářskou a finanční krizí mezi lety 2009-2014, která mohla vést ke změně voličských preferencí. (Cancela, Magalhães, 2020: 1-2)

4.4. Dlouhé období bez populismu (s populisty?)

Z článku Mattia Zulianello je patrné, že až do roku 2019 nedisponovalo Portugalsko žádnou ryze populistickou stranou. (Zulianello, 2019: 330-332) Studie Rodriga Quintas da Silva prezentuje čtyři hypotézy, které dohromady vysvětlují, proč se pravicové populistické strany nevyskytovaly v Portugalsku. Zároveň ale tvrdí, že pokud by se i pouze jedna z nich narušila, změnila by se celá dynamika, která by mohla připravit půdu pro krajně pravicové politiky. (Quintas da Silva, 2018: 1) Krize systému, ať hovoříme o politické, ekonomické, sociální, nebo třeba kulturní, může mít, jak jsme si ostatně ukázaly na výše zmíněných případech Maďarska, Španělska a Řecka, za následek vzestup populistických stran. Jakákoliv

krize vytváří prostor pro úspěch nové politické strany s „využitím“ nespokojenosti občanů. (Caiani, Graziano, 2019: 1142)

Anti-imigrační diskurz, který je často typický pro pravicové populistické strany, nebyl v Portugalsku až do vzniku pravicové populistické strany *Chega* výrazně přítomen. Důvodem může být to, že Portugalsko, v porovnání se státy západní Evropy, zaznamenává nižší míru imigrace, a registrovaní přistěhovalci jsou navíc výrazně zastoupeni obyvateli bývalých kolonií, kteří se jednodušeji integrují do portugalské společnosti. Finanční krize v roce 2009 zasáhla, co se nezaměstnanosti týče, migranty více než státní příslušníky, čímž se míra imigrace ještě snížila. Navíc Portugalsko často nebývá první volbou pro žadatele o azyl. (Quintas da Silva, 2018: 2)

Dalším předpokladem pro pravicový populismus by mohl být národní euroskepticismus, který však v portugalské stranickém prostředí není výrazně přítomný. Jak bylo již zmíněno, pouze BE a PCP obsahují ve svých volebních programech euroskeptické elementy, tedy 80% zastoupení portugalského parlamentu je proevropské. Navíc, dle Eurobarometru, je mezi Portugalci přítomna poměrně vysoká míra politické a sociální identifikace s EU. (Quintas da Silva, 2018: 3)

Největší obavy většiny portugalské populace jsou nezaměstnanost a ekonomická situace, což považujeme za důsledek finanční krize. Politické strany, které v té době reprezentovaly rozpor s ekonomickým programem, nabraly na významu. PS ani PSD, tradičně vládnoucí politické strany, neztratily své postavení na politické scéně, například v porovnání se Španělskem, a i přes jejich střídání v roce 2011 byla zajištěna stabilita pro provádění evropského programu pomoci a pro omezení vzestupu populistických a proti-evropských hnutí. Ačkoli po parlamentních volbách roku 2015, kdy PSD neobhájila svou většinu v parlamentu, následovaly dny téměř politické krize, i nová vláda přijala odpovědnost z provádění úsporných opatření. Vláda zároveň prosperovala z portugalské politické a institucionální stability, který je odděluje i od případu Řecka. Strany, kterým voliči mohli předávat svůj „protestní hlas“, zároveň již existovali. Je nutno zmínit, že alternativa levicových stran Španělska a Řecka, za níž bychom považovali BE nebo PCP, jsou politické strany, které jsou již integrovány do politického systému, a již zabírají politicko-ideologický prostor, kterého se ve svých zemích ujali *Podemos* a *Syriza*. Ekonomická a sociální krize v Portugalsku zásadně nepostihla politický a stranický systém jako například ve Španělsku nebo Řecku. Portugalsko pouze zaznamenalo nižší procentuální účast při parlamentních volbách. Odstoupení z volebního procesu tak představuje hlavní odpověď nespokojených portugalských občanů. Politickým stranám s parlamentním zastoupením se podařilo začlenit odchýlení do svých politických diskurzů, což

zabránilo radikálním a proti-systémovým postojům při vzestupu. (De Sousa, Gaspar, 2018: 81; Quintas da Silva, 2018: 3; Salgado 2019: 77, 94)

Až do příchodu *Chega* nebyla také žádná krajně pravicová strana schopna využít sociální média jako marketingový prostředek. (Gomes Silva, 2020: 388, Quintas da Silva, 2018: 4)

4.5. *Chega*

V posledních parlamentních volbách roku 2019 se do portugalského parlamentu mimo jiné dostala, ačkoli pouze s jedním mandátem, anti-systémová politická strana *Chega*. Je to poprvé v historii demokratického Portugalska, kdy se radikálně pravicová populistická strana dostala do parlamentu. (Fernandes, Magalhães 2020: 1038) Strana byla založena v dubnu roku 2019, takže do podzimních parlamentních voleb nestihla dostatečně oslovit své voliče, nicméně od té doby její popularita stoupá. (Guimarães 2020: 500; Observador, 2020) Předseda strany André Ventura, který obsadil stranický mandát v parlamentu, kandidoval i v prezidentských volbách na začátku roku 2021. Post v prvním kole obhájila stávající hlava státu Marcelo Rebelo de Sousa, ale André Ventura se umístil na třetím místě s poměrně úspěšným výsledkem 11,90 % hlasů. (Eleições Presidenciais 2021, 2021) Ventura, původně poslanec *Partido Social Democrata*, zakládá s některými svými stranickými kolegy stranu *Chega*, v českém překladu „Dost“, případně „A dost“, protože si, dle knihy Riccarda Marchi „*A nova direita anti-sistema: o caso do Chega*“, uvědomil, že se PSD již nechtěla zabývat agendou pro něj stěžejní, jako jsou práva etnických menšin, primárně Romů. Témata jako zrušení Ministerstva školství, kastrace pedofilů, doživotní vězení v portugalském trestním zákoníku či zprísňení zákonů proti domácímu násilí jsou témata, kvůli kterým se Ventura a jeho nejbližší okruh rozhodli založit novou politickou stranu. (Guimarães 2020: 501) Od počátku má strana jasné vedení a je primárně zaměřená okolo svého lídra. Postupně se ale pokouší posílit svou vnitřní a organizační strukturu a zároveň i expanzi strany při formování aktivistické základny, mimo jiné skrze online platformy, na kterých však často dezinformuje a útočí na své oponenty. Strana však stále zůstává velmi závislá na osobním charismatu jejího předsedy. (Gomes Silva 2020: 388; Guimarães 2020: 502)

Politická strana *Chega* ukončila dlouhotrvající portugalské politické prostředí bez úspěšné radikální pravice, užívá antisystémové populistické prvky v kombinaci s portugalským zámořským vlastenectvím s tržním liberalismem a ideologickým polem práva na identitu. Dle Riccarda Merchiho je *Chega* liberálně ekonomickou stranou s konzervativními

hodnotami. Liberalismus je založen na snižování daňové zátěže na občany a podpoře pro vytvoření prostoru pro soutěž malých a středních podnikatelů. Nehájí tedy globální liberalismus zaměřený na svobodnou iniciativu nadnárodních korporací, spojeným s kritikou korporativistického modelu, který poznamenal *Estado Novo*. Konzervatismus v hodnotách se projevuje jako obrana společnosti založené na křesťanství, které je považováno za jeden z aspektů kulturního života Portugalců. *Chega* brání tradiční rodinu, protože se jedná o nejúspěšnější způsob udržování demografické rovnováhy v západních zemích, a nesouhlasí s potraty. Staví se proti přistěhovalectví, a to zejména z muslimských zemí, podle nich „tváří v tvář terorismu“ a možnosti formování ghatt ve městech. Strana chce dospět k odstranění Portugalska z Paktu o migraci a z Paktu pro uprchlíky. Pokud jde o státy z prostoru CPLP, je *Chega* v kontextu historické propojenosti shovívavější, avšak stále si stojí za názorem, že, slovy Andrého Ventury, „Portugalsko není schopné přijmout 30 milionů Afričanů“. Obecně je strana ve svém diskurzu často rasistická, homofobní a anti-demokratická. (Guimarães 2020: 500, 503-504)

V Portugalsku dlouhá léta panoval rozptýlený kulturní odpor vůči krajně pravicovým stranám a hnutím, který si odůvodňujeme jako historický důsledek událostí 20. století, přesněji tedy Salazarovou diktaturou *Estado Novo*, která ostatně mimo jiné měla svůj podíl na dnešní podobě portugalské ústavy, která ukládá fašistickým a rasistickým organizacím určitou míru nezákonnosti. (Salgado, Zúquete, 2016: 5)

Politická strana *Chega* je dobrým příkladem toho, jak se nová radikální populistická pravice dostává i do zemí, které jsme až do nedávna považovali za výjimku, a s jinými evropskými radikálními pravicemi se i spojuje. Gomes Silva ji považuje za fašistické hnutí, které svým konzervativním, autoritářským a nacionalistickým programem ohrožuje portugalskou demokracii. Nepanuje z její strany euroskepticismus, ale spíše „eurokritika“. Podle nich není cílem skoncovat s Evropskou unií, ale je nutné ji rekonstruovat. Svůj politický diskurz namíruje proti levici v rámci snahy delegitimizace vlád třetí republiky a představení samu sebe jako alternativy. (Gomes Silva, 2020: 388-390; Guimarães 2020: 504-505)

Strana však vznikla před poměrně krátkou dobou a studovat tak její dopad na portugalské politické prostředí by bylo předčasné. Zabývat se ale alespoň částečně můžeme tím, proč vůbec v typicky levicovém prostředí vznikne krajně pravicová populistická strana.

Z výzkumu Lory Hadzhidimové a Aarona Staceyho lze vyčíst, že mezi občany Evropské unie došlo v posledních letech ke změnám, co se hlavních národních obav týče. Z průzkumu mezi lety 2008-2017 vyplývá, že mezi hlavní obavy občanů Evropské unie bezpochyby patří nezaměstnanost. Za ní následuje inflace, migrace a ekonomika.

Zaznamenáváme tedy hlavně levicová témata a příhodné prostředí pro vznik levicového populismu. Druhý průzkum, z kratšího, pouze pětiletého období, mezi lety 2013-2017, poukazuje na to, že obavy občanů se změnily. Nezaměstnanost stále obsazuje první pozici, avšak procentuálně se pohled na ni mezi občany snížil. Mezi pravicové prvky, stále ale s velmi menší mírou než nezaměstnanost, pozorujeme nárůst obav z migrace. Dále se však nově objevují obavy jako bydlení, zdravotní péče a sociální zabezpečení, které bezpochyby patří mezi levicově populistické agendy. (Hadzhidimova, Stacey, 2019: 14-17) Toto zjištění by tedy logicky mělo vést k nárůstu levicových populistických stran, avšak převládající typ populismu v Evropě je pravicový. Lze tedy tvrdit, že nadnárodní obavy občanů Evropské unie se nemusí shodovat s typem populismu v daném státě. Pravicové populistické strany nemění své politické programy na základě národních obav či požadavků, pouze řeší levicové problémy pravicovým přístupem. Zároveň pravicový populismus poskytuje často voliči jasnější politický program než zavedené tradiční strany. Vystává otázka, zda opravdu pravicové populistické strany reagují na hlavní obavy veřejnosti či se pouze přesouvají na agendu pro ně jednodušeji zvladatelnou. Jako konkrétní příklad bychom mohli uvést výše zmíněnou řeckou levicovou populistickou stranu *Syriza*, která upřednostňováním levicové agendy utrpěla politické obtíže. Dostala se do nezvladatelné situace, ve které se buď musela vzdát svého politického nebo ideologického postavení, protože vztah, který si vytvořila s věřiteli v Evropskou unii, byl jediný schopný zmírnit finanční situaci v zemi. (Hadzhidimova, Stacey, 2019: 20-23)

Chega rozhodně profitovala z volného politicko-ideologického prostoru na pravici politického spektra, který vyplnila. Přestože strana těžila z politické příležitosti, i protože obecně se portugalská pravice v posledních letech potýká se svým nejasným budoucím ideologickým směrem, vstupuje na politickou scénu v době, kdy země ekonomicky prosperuje a nedochází k výrazné tenzi v sociokulturních otázkách, například ve stranou zmiňované migraci, která nikdy nebyla v portugalském prostředí podstatným tématem. (Mendes, Dennison, 2021: 3-4) Proč tedy strana nabírá na síle, proč vznikla na evropské poměry poměrně pozdě či komu a jakým způsobem přebírá voliče, to jsou otázky pro potenciální budoucí výzkum, který se zatím krátkým časovým odstupem a aktuálně dostupnými zdroji nelze provést.

5. Závěr

Cílem práce bylo odpovědět na výzkumnou otázku „*Přebírají tradiční portugalské politické strany populistická témata?*“ a potvrdit či vyvrátit stanovenou hypotézu: Tradiční portugalské politické strany přebírají populistická témata, čímž zamezují vzniku a úspěchu nových stran na politické scéně. Ze zkoumání je patrné, že *Partido Socialista*, *Partido Social Democrata* ani *Centro Democrata Social – Partido Popular* nepřebírají žádná populistická témata ani populistický diskurz. Nijak se nevymezují proti elitám, jejich témata se nevážou k otázce mocenské nerovnosti a korupce, a i když se PS i PSD ve svých agendách zabývá sociální spravedlností, nepovažují aktuální sociální uspořádání za střet sociální většiny s privilegovanou menšinou. CDS-PP bychom sice v 90. letech minulého století mohli označit za stranu s populistickými rysy, to ale bylo způsobeno svéráznými projevy tehdejšího předsedy strany Manuela Monteiro a po jeho odchodu z této funkce se strana opět navrátila ke své běžné agendě. Obecně bychom tedy stranu rozhodně nehodnotili jako populistickou, nehledě na to, že toto období CDS-PP nemělo dlouhodobý dopad na politický a stranický systém Portugalska. V případě *Bloco de Esquerda* a *Partido Comunista Português* není toto tvrzení tak jednoznačné, respektive je z výzkumu patrné, že v určitou dobu jednaly tyto dvě strany populisticky. V případě PCP je však určitá míra populismu sporná. PCP je poměrně radikální levicová strana a obecně vykazuje extrémnější a polarizovanější ideologii a dlouhodobě se projevuje anti-institucionálně. Určité projevy a témata, která bychom mohli zařadit mezi populistická, tedy vychází z její samotné ideologie, a v tomto případě je podstatné nezaměňovat radikalitu za populismus. Ačkoli tedy dle výzkumů v určité době strana posílila svůj opoziční diskurz, označovat ji za populistickou by nebylo na místě. Naproti tomu *Bloco de Esquerda* se v určitém období populisticky projevovала, a to v době hospodářské krize, konkrétně mezi lety 2011-2015. V té době se strana upnula na témata politiky uznání a začlenění a vyhraňování se vůči zavedenému ekonomickému a sociálnímu systému a jeho elitám. Zajímavé však je, že po roce 2015 její zkoumaná míra populismu opět klesla na původní hodnoty. Ekonomická a hospodářská krize měla tedy jen krátkodobý účinek na šíření populismu, který v zásadě souvisel se specifickými a jedinečnými okolnostmi, které charakterizovaly legislativní volby v roce 2011. Můžeme tedy tvrdit, že i přes tento trend přítomný v BE, stálo Portugalsko stranou před vzestupem levicového populismu v Evropě a tradiční strany si i přes finanční a hospodářskou krizi zachovaly svoji přítomnost a pozici na politické scéně. Je však nutné podotknout, že k tomu nedošlo možná právě proto, že BE zabírá politicko-ideologický prostor, který byl ve zmíněných státech Řecka a Španělska volný pro nově příchozí populistické strany. BE tak se

svým postavením a přebíráním populistických témat v době hospodářské krize pravděpodobně zamezilo vzniku levicové populistické strany, které se objevily v ostatním jižanských státech zasažených krizí. Odpovědí na výzkumnou otázku, a zároveň potvrzením hypotézy, je tedy tvrzení, že politická strana *Bloco de Esquerda* v době hospodářské krize přebírala populistická témata, čímž mohla zamezit vstupu levicové populistické straně na politickou scénu. Další předpoklad pro nevzniknutí nové liberálně levicové strany může být fakt, že v Portugalské společnosti je obecně méně převládající zájem o post-materialistické hodnoty.

Komu se ale podařilo v roce 2019 vzniknout, byla pravicová populistická strana *Chega*. A ačkoli může být překvapivé, že se radikálně pravicové straně zvyšují preference, nejen z hlediska historické zkušenosti s fašistickým režimem *Estado Novo*, ale i protože se národní obavy občanů neshodují s jejich pravicovou agendou, ze studií a na příkladech jsme si potvrdili, že obavy občanů se nemusí shodovat s typem populismu v daném státě. To může být tedy i důvod, proč v typicky levicovém prostředí může vzniknout radikálně pravicová strana. *Chega* obsadila prázdný politicko-ideologický prostor na pravé straně spektra, a ačkoli v posledních parlamentních volbách získala pouze jeden mandát, představuje potencionální strukturální změnu systému.

Summary

The aim of the work was to answer the research question "Do traditional Portuguese political parties take over populist topics?" And to confirm or refute the established hypothesis: Traditional Portuguese political parties take over populist topics, thus preventing the emergence and success of new parties on the political scene. It is clear from the research that *Partido Socialista*, *Partido Social Democrata* and *Centro Democrata Social - Partido Popular* do not take on any populist topics or populist discourse. Although the PS and PSD address social justice in their agendas, they do not consider the current social order to be a clash of the social majority with a privileged minority.

In the case of *Bloco de Esquerda* and *Partido Comunista Português*, this statement is less clear, or research shows that the two parties acted populist at some point. However, in the case of PCP, a certain degree of populism is questionable. Certain manifestations and topics that we could classify as populist are therefore based on its ideology itself, and in this case it is essential not to confuse radicalism with populism. Thus, although research has shown that the party has strengthened its opposition discourse at some point, it would not be appropriate to call it populist. In contrast, *Bloco de Esquerda* manifested itself populistly for a period of time, at a time of economic crisis, specifically between 2011 and 2015. However, it is interesting that after 2015, its studied level of populism fell again to its original values. The economic crisis has therefore had only a short-term effect on the spread of populism, which was essentially linked to the specific and unique circumstances of the legislative elections in 2011. We can therefore say that, despite this trend in BE, Portugal has not faced the rise of left-wing populism in Europe, and traditional parties have maintained their presence and position on the political scene, despite the financial and economic crisis. However, this was not possible precisely because BE occupied the political-ideological space that was free for the new populist parties in Greece and Spain. Thus, with its position and the adoption of populist issues during the economic crisis, BE was likely to prevent the emergence of a left-wing populist party that appeared in other southern states affected by the crisis. The answer to the research question, and at the same time a confirmation of the hypothesis, is therefore the claim that the political party *Bloco de Esquerda* took over populist issues during the economic crisis, which could prevent the left populist party from entering the political scene. Another precondition for the non-emergence of a new liberal left party may be the fact that there is generally less prevalent interest in post-materialist values in Portuguese society. But who managed to emerge in 2019 was the right-wing populist party *Chega*. And while it may come as a surprise that the radical

right-wing party's preferences are increasing, not only in terms of historical experience with the fascist regime of *Estado Novo*, but also because citizens' national concerns do not match their right-wing agenda, we have confirmed from studies and examples that citizens' concerns may not match the type of populism in a given state. This may be the reason why a radically right-wing party may emerge in a typically left-wing environment. *Chega* has occupied an empty political-ideological space on the right side of the spectrum, and although it won only one seat in the last parliamentary elections, it represents a potential structural change in the system.

Seznam použitých zdrojů

ALMEIDA, Maria Antónia Pires de. Party politics in Portugal: municipalities and central government. *CIES – Centre for Research and Studies in Sociology: ISCTE – Higher Institute of Social Sciences and Business Studies*. 2007, **2007**(6), 1-30.

BELCHIOR, Ana Maria. Crise económica e perceções sobre a ideologia dos partidos políticos em Portugal (2008-2012). *Análise Social* [online]. Lisboa: Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa, 2015, **2017**(50), 734-760 [cit. 2021-04-23]. ISSN 21822999. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/44071983>

BERNHARD, Laurent a Hanspeter KRIESI. Populism in election times: a comparative analysis of 11 countries in Western Europe. *West European Politics* [online]. 2019, **42**(6), 1188-1208 [cit. 2021-4-25]. ISSN 0140-2382. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2019.1596694

CAIANI, Manuela a Paolo GRAZIANO. Understanding varieties of populism in times of crises. *West European Politics* [online]. 2019, **42**(6), 1141-1158 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1080/01402382.2019.1598062. ISSN 0140-2382. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402382.2019.1598062>

CANCELA, João a Pedro C. MAGALHÃES. As Bases Sociais dos Partidos Portugueses. *Universidade Nova de Lisboa: Instituto Português de Relações Internacionais* [online]. 2020, 14.4.2020, **2020**(60), 1-20 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.23906/wp60/2020>

CARREIRA DA SILVA, Filipe a Susana SALGADO. Why no populism in Portugal? COSTA LOBO, Marina, Filipe CARREIRA DA SILVA a José Pedro ZÚQUETE, ed. *Changing societies: legacies and challenges. Citizenship in crisis* [online]. Imprensa de Ciências Sociais, 2018, 2018-09-01, s. 249- 268 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.31447/ics9789726715047.10. ISBN 9789726715047. Dostupné z: <https://www.ics.ulisboa.pt/books/book2/ch10.pdf>

CERVI, Laura. Exclusionary Populism and Islamophobia: A Comparative Analysis of Italy and Spain. *Religions* [online]. 2020, **11**(10) [cit. 2021-04-06]. ISSN 2077-1444. Dostupné z: doi:10.3390/rel11100516

COELHO, Inês Laplanche, Mafalda SOUSA-UVA, Nuno PINA, Sara MARQUES, Carlos MATIAS-DIAS a Ana Paula RODRIGUES. Crise Económica em Portugal: Evolução da Incidência de Depressão e Correlação com o Desemprego. *Acta Médica Portuguesa* [online]. 2021, **34**(4), 278-282 [cit. 2021-04-23]. ISSN 1646-0758. Dostupné z: doi:10.20344/amp.13574

DE SOUSA, Teresa a Carlos GASPAS. Portugal, the European Union and the crisis. *Relações Internacionais* [online]. 2018, (SI2018), 77-92 [cit. 2021-04-21]. ISSN 16459199. Dostupné z: doi:10.23906/ri2018.sia06

FERNANDES, Jorge M. a Pedro C. MAGALHÃES. The 2019 Portuguese general elections. *West European Politics* [online]. 2020, **43**(4), 1038-1050 [cit. 2021-5-1]. ISSN 0140-2382. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2019.1702301

FREIRE, André. Party system change in Portugal, 1974-2005: the role of social, political and ideological factors. *Portuguese Journal of Social Sciences* [online]. 2005, 4(2), 81-100 [cit. 2021-03-05]. ISSN 1476413X. Dostupné z: doi:10.1386/pjss.4.2.81/1

GARCÍA AGUSTÍN, Óscar a Marco BRIZIARELLI. *Podemos and the New Political Cycle: Left-Wing Populism and Anti-Establishment Politics* [online]. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018 [cit. 2021-04-14]. ISBN 9783319634319. Dostupné z: http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook?sid=980030b4-f3d0-413c-9aca-891625eae78d%40sessionmgr102&ppid=pp_xiii&vid=0&format=EB

GOMES SILVA, Ilse. A nova direita antissistema: o caso do Chega. *Resenhas* [online]. 2020, 24(45), 387-390 [cit. 2021-04-15]. ISSN 1415854X. Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=57bd1b0b-8478-4158-8092-46c4dceec084%40sessionmgr4007>

GRILO, Márcia. História e Ideologia no Estado Novo: A Revisão Integralista do Passado Nacional. *PROMONTORIA* [online]. 2011, 2011, 9(9), 191-218 [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: https://sapientia.ualg.pt/bitstream/10400.1/7448/1/08_Promontoria9_MGrilo.pdf

GUEDES, Nuno. Convergência ideológica? Uma análise comparada dos programas eleitorais do PS e do PSD (1991-2009). *Sociologia, Problemas e Práticas* [online]. 2012, (68) [cit. 2021-04-20]. ISSN 2182-7907. Dostupné z: doi:10.7458/SPP201268695

GUIMARÃES, Gabriel. O partido Chega. *Locus* [online]. Universidade Federal de Juiz de Fora, 2020, 2020, (22), 500-505 [cit. 2021-04-15]. ISSN 1413-3024. Dostupné z: <https://doaj.org/article/0c15866974d44adca546b1045dfc3fad>

HADZHIDIMOVA, Lora a Aaron STACEY. Attending to the wrong issue in the political spectrum: Right-wing populism for left-wing concerns in the EU. *Politikon: IAPSS Journal of Political Science* [online]. 2019, 40, 7-27 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.22151/politikon.40.1. ISSN 24146633. Dostupné z: https://iapss.org/politikon_vol-40_1/

HUBER, Robert A. a Christian H. SCHIMPF. On the Distinct Effects of Left-Wing and Right-Wing Populism on Democratic Quality. *Politics and Governance* [online]. 2017, 5(4), 146-165 [cit. 2021-03-28]. ISSN 2183-2463. Dostupné z: doi:10.17645/pag.v5i4.919

ILIKOVA, Lilia a Andrey TUSHEV. Right-Wing Populism in Central Europe: Hungarian Case (Fidesz, Jobbik). *Utopia y Praxis Latinoamericana* [online]. 2020, (25), 325-332 [cit. 2021-04-15]. ISSN 1316-5216. Dostupné z: doi:10.5281/zenodo.4280161

JACINTO, José. *Sistemas de Governo* (přednáška) Lisabon: ISCSP ULisboa, 17.11.2020

KATSAMBEKIS, Giorgos a Alexandros KIOUPKIOLIS, ed. *The populist radical left in Europe*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019. Routledge advances in European politics. ISBN 978-1-138-74480-6.

KHOSRAVINIK, Majid, Brigitte MRAL a Ruth WODAK. *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*. London: Bloomsbury, 2013. ISBN 978-1-7809-3232-3.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska. 2., rozš. a dopl. vyd.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-903-4.

KLÍMA, Jan. *Salazar tichý diktátor.* Praha: Aleš Skřivan ml., 2005. ISBN 80-86493-15-6.

KOVÁCS, András. *The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary.* In: KHOSRAVINIK, Majid, Brigitte MRAL a Ruth WODAK. *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse.* London: Bloomsbury, 2013. ISBN 978-1-7809-3232-3.

LISI, Marco a Enrico BORGHETTO. Populism, Blame Shifting and the Crisis: Discourse Strategies in Portuguese Political Parties. *South European Society and Politics* [online]. 2018, **23**(4), 405-427 [cit. 2021-4-25]. ISSN 1360-8746. Dostupné z: doi:10.1080/13608746.2018.1558606

LISI, Marco. New Politics in Portugal: The Rise and Success of The Left Bloc. *Universidade de Lisboa: Instituto de Ciências Sociais* [online]. 2009, **30**, 127-144 [cit. 2021-02-07]. ISSN 1262-1676. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-pole-sud-2009-1-page-127.htm>

MENDES, Mariana S. a James DENNISON. Explaining the emergence of the radical right in Spain and Portugal: salience, stigma and supply. *West European Politics* [online]. 2021, **44**(4), 752-775 [cit. 2021-5-1]. ISSN 0140-2382. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2020.1777504

MOFFITT, Benjamin. *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation.* California: Stanford University Press, 2016. ISBN 9780804796132

MUDDE, Cas a Cristóbal ROVIRA KALTWASSER. *Populism: a very short introduction.* New York, NY: Oxford University Press, 2017. Very short introductions. ISBN 9780190234874.

MÜLLER, Jan-Werner. *Co je to populismus.* Praha: dybbuk, 2017. ISBN 978-80-7438-183-6

QUINTAS DA SILVA, Rodrigo. A Portuguese exception to right-wing populism. *Palgrave Communications* [online]. 2018, **4**(1) [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1057/s41599-017-0062-8. ISSN 2055-1045. Dostupné z: <http://www.nature.com/articles/s41599-017-0062-8>

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Západoevropské politické systémy: komparace politických systémů.* V Praze: Oeconomica, 2009. ISBN 978-80-245-1516-8, str. 137-172

SALGADO, Susana a José Pedro ZÚQUETE. *Portugal. Discreet Populisms Amid Unfavorable Contexts and Stigmatization.* s. 1-12. In: AALBERG, Toril, Frank ESSER, Carsten REINEMANN, Jesper STROMBACK a Claes DE VREESE, ed. *Populist Political Communication in Europe* [online]. Routledge, 2016 [cit. 2021-4-25]. ISBN 9781317224747. Dostupné z: doi:10.4324/9781315623016

SALGADO, Susana. The 2015 Election News Coverage: Beyond the Populism Paradox, the Intrinsic Negativity of Political Campaigns in Portugal. SALGADO, Susana, ed. *Mediated Campaigns and Populism in Europe* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2019, 7. 12. 2019, s. 75-98 [cit. 2021-4-25]. ISBN 978-3-319-98562-6. Dostupné z: doi:10.1007/978-3-319-98563-3_4

SOUTHWELL, Priscilla, Eric LINDGREN a Dustin ELLIS. A Case Study in Left Wing Neo-Populism: The Rise of the Syriza Party in Greece. *Review of European Studies* [online]. 2016, 8(4) [cit. 2021-04-13]. ISSN 1918-7181. Dostupné z: doi:10.5539/res.v8n4p174

TICHÁ, Pavla. Portugalsko – parlamentní volby 2011. *Parlamentní institut. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 2011, 9 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiIv7HLM7DuAhV9ShUIHaTID7wQFjACegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fwww.psp.cz%2Fsqw%2Ftext%2Forig2.sqw%3Fidd%3D72529&usg=AOvVaw3fTcLOmRln4U_XNMJtR5Mt

TORRE, Carlos de la. *The Routledge handbook of global populism* [online]. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019, 2019 [cit. 2021-03-27]. ISBN 9781315226446. Dostupné také z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?docID=5582859>

ZULIANELLO, Mattia. Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. *Government and Opposition* [online]. 2019, 55(2), 327-347 [cit. 2020-07-05]. DOI: 10.1017/gov.2019.21. ISSN 0017-257X. Dostupné z: https://www.cambridge.org/core/product/identifier/S0017257X19000216/type/journal_article

Internetové zdroje

Consulta de Governos Anteriores: Governos Constitucionais. *República Portuguesa* [online]. [cit. 2021-02-16]. Dostupné z: <https://www.portugal.gov.pt/pt/gc22/governo/governos-antteriores>

Funcionamento. *Assembleia da República: Parlamento* [online]. [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: <https://www.parlamento.pt/Parlamento/Paginas/funcionamento.aspx>

História. *CDS* [online]. b.r. [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: <https://www.cds.pt/historia.html>

Partidos registados e suas denominações, siglas e símbolos. *Tribunal Constitucional Portugal* [online]. b.r. [cit. 2021-04-18]. Dostupné z: <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/partidos.html>

Programa do Partido Popular: CDS-PP. *CDS* [online]. 1993 [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: <https://www.cds.pt/assets/programa-1993-.pdf>

Programa Eleitoral 2019-2023. *Bloco de Esquerda* [online]. b.r. [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: <https://programa2019.bloco.org/images/programa-sem-fotos.pdf>

Programa Eleitoral do Partido Comunista Português: Legislativas 2019. *Partido Comunista Português* [online]. b.r. [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: https://www.pcp.pt/sites/default/files/documentos/2019_programa_eleitoral_pcp.pdf

Resultados eleitorais (XIV Legislatura): Eleição em 6 de outubro de 2019. *Assembleia da República: Parlamento* [online]. 2019 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: <https://www.parlamento.pt/Parlamento/Paginas/ResultadosEleitorais.aspx>

Resultados Globais: Território Nacional e Estrangeiro. *Ministério da Administração Interna: Eleições Presidenciais 2021* [online]. 2021, 2021 [cit. 2021-04-15]. Disponível z: <https://www.eleicoes.mai.gov.pt/presidenciais2021/resultados/globais>

Sondagem Observador/TVI/Pitagórica. Veja quem vota em quem. *Observador* [online]. 27.12.2020 [cit. 2021-04-15]. Disponível z: <https://observador.pt/interativo/sondagens-eleicoes-presidenciais-2021/>